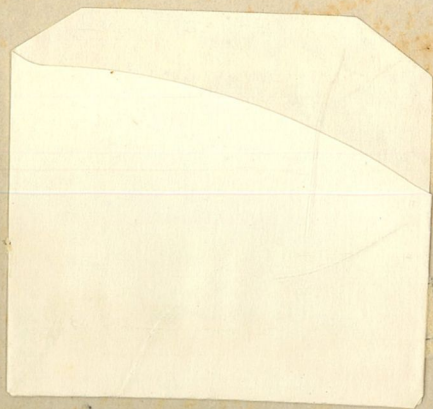

0-53

О. Олесь
Драматичні етюди

к, 1914р.

Р. Томасевич

1/1 1942.

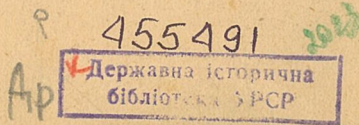
0-53

ДРАМАТИЧНІ
ЕТЮДИ □ □ □

О. ОЛЕСЬ.

ex libris F. Tomasiucyca

Київ, 1914 р. ☐ ☐ ☐
Друкарня ☐ ☐ ☐
В. П. Бондаренка та
П. Ф. Гніздовського
Софійська, 21. ☐ ☐

ЗЛОТНА НИТКА.

Три парки. — —

Жинка в чорному.

Дівчинка. — — —

М. Лисенкові.

I.

Глибокий, безмежний простір. Крізь легку блакитну хмару помітно—сидять три жіночих постаті. Жінка в чорному, в жалобі виходе з лівого боку і спиняється. На обличчі—мука. Музика: пісня туги.

Жінка.

Хто мої перли,—розгублені сльози
Скрізь на великій дорозі,
Хто позбірає,
Хто поховає!?

Лишенько, горенько чайці — небозі...
Сльози, як перли, горять на морозі!

—

Ночі туманні та хмарні настануть,
Сльози мої затремтять і ростануть,
Море глибоке, —

Згинуть потоки,—
Ой, голосити на вік перестануть!

—

Крове моя, що упала на землю квітками,
Серця розбитого — криком — словами,
Впала останнім
Болем, диханням,
Чи ти промовиш палкими устами?

—

Душе, чий стогін, прокльони і крики
Ледви вмістили безодні великі;
Душе! невже хоч луною
З прірви покою
Ти не озвешся во віки?

—

Чом як в могилу летіла,
Чом не взяла мого тіла?..

—

(Іде далі засмучена з похиленою головою).

II.

(Хмари розходять ся. Три парки спокійно роблять свою роботу. Видко, як ножиці перерізують одну нитку, за нею другу... Де кілька акордів, як бурних дихань вихору).

Молода парка.

В сю мить народить ся дитина.
 Дивись зоря вгорі тремтить.
 Дивись зоря сюди летить!
 Ясна душа ясного сина!
 Радій, о земле тіш ся мати!
 Скажи — що треба йому дати?

Середня і старша парки.

Кинь йому у серце сльози,
 Болі всі і всі жалі,
 Кинь докори і погрози,
Скарги рідної землі.

Середня парка.

Кинь йому лісів зітханне,
Плескіт хвиль, пісні степів,
Фарби радісні світання,
Всю красу майбутніх днів.
 Простягни в повітрі руки,
Полови і позбірай

Всі живі і мертві згуки
І у серце поховай.

Молода парка.

Хай цвітуть у ньому квіти,
Хай шумлять-гудуть ліси,
Хай лунають заповіти
І великі голоси.

Середня і старша парка.

Кинь йому у серце сльози,
Болі всі і всі жалі.
Кинь докори і погрози,
Скарги рідної землі.

Старша парка.

Хай жалі в вінок зівють ся,
Хай слова в мечі скують ся...
В творчій серці вічний рух,
Дивні дива творить Дух.

Молода парка.

Серце йому я із згуків зіткала,
Струни із златної мрії сплела,
Муки, як руки, на струни поклала,
Терном колючим його повила.

Музика.

(Чують ся перші згуки, перші акорди, перші пісні, радісні
і наївні, як ранок на світанні. Ось вони розростають ся,

смілюються, виправляють крила і дзвенять високо над землею, як тисячі жайворонків. І всі вони — одна пісня, один гімн Великому Життю).

Молода парка.

Ой чиї се згуки льють ся!
Може жайворонки вють ся
І, цілуючись, сміють ся.
Крила крилами черкають,
На проміннях сонця грають,
На дзвіночках пригравають...

(Піднесли ся звуки ще вище і потонули в безмежному морі.
Тільки луна, тиха, як шелест озерних трав, доносить їх до землі).

Чи русалки чешуть коси,
Чи з небес спадають роси,
Чи кладуть женці покоси?

(Аж ось вони вертають ся з неба і несуть на землю рідну пісню).

Чи козацтво виступає,
Струни кобз перебірає,
Золоті шаблі виймає.

(І як злива в засуху, була рідна пісня для землі).

Глянь—в долинах трави сходять,
Голівки квітки підводять,
Шум сади, ліси заводять.

Глянь могили задріжали,
Із могил мерці устали
Сльози, сльози! повторили.

Хто се дивний світ дивує,
Хто се Божий світ чарує?

Стара парка.

Се кобзар співає-грає,
Сльози з серця виливає.
Сльози ті що я дала,
Сльози ті, що я зібрала,
Знову кобза віддала
І степи позаливала!

*(Пісня льєть ся, гремить, як гірський потік, шумить, як
зелений ліс, стогне, як рідна земля. І здаєть ся—нема кінця
сьому потоку, сьому зеленому лісу, стогону і скаргам рідної
землі.*

Середня парка.

Нитку ріж, час не жде.
Щось уже до його йде,
Щось страшно, голодне хиже!

Стара парка *(піднімає руку з ножицями, але опу-
скає її знову).*

Нї, рука моя не ріже!

Середня парка.

Нитку ріж... Труна готова.

Молода парка.

Сестро, сестро ще пів слова!
 Слухай, сестро, стільки в ньому
Звуків дивних, молодих!..—
 Дай потоку чарівному
 До краплини вилить їх!

Середня парка.

Час не жде.
 Смерть іде.

Молода парка.

Сестро! в серці б'ють ся звуки,
Рвуть ся мов із ночі в день!..
 Ой, не стерпить серце муки
 І порветь ся від пісень!

(Дзвін розірваних струн і брязкіт ножиць. Обірвалась пісня, і заплакала над співцем рідна земля. Тихо і велично, як клубки кадильного диму, виривають ся з землі, пливуть і стогнуть звуки похоронного маршу).

(Умер співець, але жива його душа — пісня! І вік її — вічність. І льеть ся вона десь далеко, далеко, наче в других світах і розказує про свого творця. І вся вона легка і чиста, як голубка біла в синім небі).

Дівчинка в білім,

На синім озері, в пустині
 Самотний лебідь білий жив.
 Співав і мріяв і тужив...
 О співи, співи лебедині!

Здавалось звуки всі пустині,
 Всі сльози лебідь позбірав
 І з них намиста понизав...
 О перли — сльози лебедині!

—

Оаза! Озеро в пустині!
 І лебединий дивний спів!
 Хто воду з озера не пив!?
 О, сльози — співи лебедині!

—

.
 Аж враз забились хвилі сині,
 На хвилях лебідь затремтів,
 В останнє крикнув занімів...
 Прощайте, співи лебедині!

.

І тихо знов. Коли-ж в пустині
 Вітри над озером летять,
 Співають хвилі і шумлять!
 О, вічні співи лебедині!

*(Дівчинка дивить ся кудись в далечінь, наче стежить за
 льотом жайворонка, а парки сидять, прядуть і перерізають
 нитки життя).*

Завіса тихо-тихо спадає.

ТИХОГО ВЕЧОРА.

В і н. { Заручені.
В о н а. {

Веранда.—Вечір.—Сонце погасає.

Вона. Дивно!..

І як се сталося легко і нежданно!..
Здавалось — я заснула з однією душею
І прокинулась з другою —
Ясною і спокійною, як сей вечір.
Я ніколи не думала,
Що щастє може само прийти до тебе
І припасти до твого лона,
Як повний колос до землі.
Мені здавало ся, що тільки на руїнах,
Після страшних пожеж,
На віки, чи на мент єдиний
Та дивна квітка розцвітає,
Що зветься щастєм.

Тече в ній наша кров,
І квітнуть наші мрії.

В і н. Мені здається те ж
І через те не вірю я,
Що наше щастє стане...

Вона. Ні, не лякай...
Душа моя у край намучилась
І так спочинку, тиші хоче.

В і н. Я теж того хотїв би,
Я теж стомивсь і змучив ся до краю...

(Павза).

А може так воно і буде,
Як нам хотїлось би,
І як повинно бути.
Ти уяви!
Коли я прокидаюсь вранці
І починаю думати про те,
Що ось, через якийсь короткий тиждень
Ми зв'яжемо навік свої серця і душі.
Мені здаєть ся,
Що ніч страшну і довгу треба пережити,
Щоб вгледіти нарешті промінь сонця...
А ми?!..
Ми навіть не страждали,
Не знали тих пекельних мук,

Що палять душу,
На шмаття серце розривають
І трують кров...
Не знали тих щасливих мук,
Що засипають квітами життя,
Рівняють гори і безодні,
Знімають крилами орла,
Співають пісню лебедину
Краси життя і смерти.
Любов — любов жорстока!
А нас вона, як мати, пригорнула,
Утерла слізеньки,
Надіями приспала.
Ще тижня не минуло,
Як ми зустріли ся з тобою —
І вже ти молода моя,
А я твій молодий.

Вона. Так... справді: ти мій молодий,
І ти для мене все!
Не будь тебе, —
Мені в житті й куточка б не знайшло ся.
Ти все для мене! все!
Моя надія...
Радість...
Спокій...

Він. І ти дала мені
Той спокій радісний,
В якому змученій душі

Так солодко і любо спочивати.
 Ось наче довго я боровсь
 З страшною бурею на човні,
 Злітав на гори хвиль
 І падав в прірви,
 І ось,
 Коли вже сил не оставало ся боротись
 І я хотів покласти весла,
 Мій човен нагло опинивсь
 На тихих водах.
 І тиша вод глибоко-нерухомих
 Наповнила усю мою істоту,
 Приспала кожний біль,
 Приспала кожну рану.
 Після пожеж
 Ростав, розвіявсь чорний дим
 І стало тихо і прозоро.

Вона. А скільки радості і втіхи
 Ти дав мені, мій любий!
 Тепер мені здаєть ся навіть дивним,
 Що я могла страждати, мучитись,
 Ночей не спати, плакати
 І проклинать себе й той час,
 Коли я вгледіла сей світ...
 ...Прекрасний, добрий світ, мій любий!

(Павза).

Скажи, — я не питаю, —
 Вона була вродлива? дуже?

Він. Не так вродлива, як цікава, —
Хоч легкодуха, як метелик.
Ось підбіжить, всміхнеться, стане,
Простягне руки і чекає...
Не знаєш — сон се сниться,
Чи бачиш в очі щастя!
Стоїш, зомлілий в раюванні...
І нагло чуєш сміх,
Зневажливий, глумливий, дикий...
Куди від сорому подітись?
...Як задушити гнів і муку і образу?!
Її ненавидів я, ганьбив, проклинав
І йшов до неї і не міг не йти.
А прийдеш: Боже мій! зраділа,
Усіх покинула,
Підбігла, стисла руку, сіла
І дивиться у саму душу,
І ловить кожне слово.
Тобі ніяково, а серце...
А серце повне щастя!
І скрикнуть хочеться: „Панове!
Мої довічні друзі!
Чому ви так дивуетесь?!
Та ми ж заручені,
Заручені, їй-Богу“.
Не крикнеш, стримаєш себе...
А глянеш — вже її немає,
Вона давно в гурті з другими
Сміється весело
І голосно питає:
„Чи з вас ніхто, дівчата,

Не хоче вийти заміж?!
 У мене єсть один знайомий,
 Вродливий, гарний, молодий,
 Але йому в коханні не щастить, тай годі!
 А одружитись хоче надзвичайно!“
 Жартує й дивить ся в твій бік.

Вона. І ти у друге міг іти до неї?

Він. Все міг, тільки не міг не йти,
 Не бачити її, не чути...

(Павза).

Колись до дому я вертався з нею лісом;
 Був тихий літній вечір.
 Весь ліс тонув в червонім морі сонця
 І, стомлений, боровсь з дрімотою і засипав,
 Щоб знов прокинутись і зашуміти.
 Ми тихо йшли і мало говорили:
 Вона була немов засмучена,
 А я ішов і прислухав ся
 До ніжних струн, що навкруги бреніли:
 В, траві в мені, над лісом.
 Я навіть непомітив,
 Як вечір засмутивсь,
 За хмари сонце закотилось
 І загремів над нами грім.
 Він прогремів и стало знову тихо.
 Так тихо, як в могилі...

І нагло бачимо — як падає сухе,
Столітнє дерево...

Ти коли — небудь бачила
Як жалібно дерева умірають?
Мені зробилось страшно.
Я міцно стис їй руку
І щось в мені забилося, застогнало.
Я думав:

Так мине ще рік, другий,
А може день, хвилина
І я впаду, як се зотліле дерево
І враз зо мною
Завалить ся блакитне небо,
Одірвуть ся з повітря зорі,
Погасне сонце,
І все зіллеть ся з мороком на віки.
Полив ся дощ. Беру її за руку,
Ховаємось під дубом.
Я несвідомо хилю її до себе.
Хвилину в нерухомості стою
І починаю цілувати.
Цілую сотні, тисячі разів
І шепочу якісь слова
Шалені, божевільні.
Десь надо мною блискавка і грім,
А я стою!

Мені здається, що хтось, з привітом на устах,
Летить, — гремить на дикому коні
І креше іскри.
Мені здається,

Що діти грають ся на вулиці
 І ляскають в повітрі батіжками.
 Прекрасно — в ті хвилини,
 Коли стоїш царем землі і неба
 І не скоряєш ся нікому —
 Навіть смерти! Вона тебе
 Смертельно може вразити,
 Але перемогти — не зможе!

Вона. Вона тебе в той вечір цілувала?!

Він. Я цілував її і шепотів якісь слова
 І говорив їй доти,
 Аж доки не почув:
 „Здаєть ся вже дощу немає
 І можна йти до дому“.
 Так відповіла вона
 На тисячі вогняних слів.
 Відповіла
 І, обережно крадучись,
 Пішла по стежці лісом.
 А вранці бачив я її
 В садку на лаві;
 Якийсь поет, чи скульптор
 Тримав її за руку
 І монограму власну випікав;
 І я її з душі своєї вирвав
 І кинув псам,
 Так, псам! собакам!

Вона. Мій друже! Заспокой ся!
Навіщо згадувати те,
Що вже пройшло й минуло.
Навіщо рани ворухити...
Коли б вона була другою,
Лежала б може я в труні, в могилі...
Минулого
Не варто згадувать ніколи...

Він. А ти забула вже минуле?

Вона. Я не хотіла б згадувать
Його ніколи.

Він. І згадуєш?!

Вона. Я мимоволі згадую,
І коли згадаю,
У мене знов щеміти серце починає.
Ні, годі. годі!
Давай помріємо про краще,
Що нас чекає в будучині.
Мені так хороше з тобою,
Так хороше!

Він. О, ластівко моя!
Ти змучилась, зтомилась;
Ну, почекай хвилину,
А там — і відпочинок...

Ось через тиждень
 Ми будем там,
 Де вічно грає море,
 Де оповиті хмарами
 В небесній тиші сплять
 Зеленосизі гори,
 Де осипають цвіт гранати...
 Палкий, червоний цвіт!..
 Де вся земля прекрасна,
 Здається казкою і сном.

Вона. Ніколи я не бачила ні гір, ні моря,
 Я виросла в степу.
 Мені здавалося,
 Що я й умру у ньому,
 Мені здавалося,
 Що я уже умерла.
 Так говорив і він.....

Він. Ти часто з ним стрівалась?

Вона. Він приїздив сюди що року
 І жив тут ціле літо,
 Але ми з кожним роком
 Все рідше й рідше бачились...
 Торік я тільки раз
 З ним стрілась випадково.
 О, скільки винесла я мук, —
 Але вони ніщо були для його...
 За день перед його відїздом

Ми стріли ся над кручою за містом.
Угледівші мене,
Він голову схилив,
Постояв, повернув
І зник, ростав в тумані,
А я стояла довго, довго
Дивилась в яр і думала,
І бачила в яру, на дні
Якусь щасливу дівчину...
В глибокім сні вона лежала
Спокійна і байдужа.

(Павза).

О, скільки винесла я мук!
Бувало, я хожу і жду,
Що ось він прийде,
Або пришле листа ким-небудь —
Нї, даремно!
Уже погасли скрізь огні,
Поклались люде спати,
А я хожу і жду.
Пригадую...
Колись, напів жартуючи, сказав він:
„Давай уговоримось
І раз на завжди:
Як ти вночі почуєш звуки флейти
Знай:
Я хочу бачити тебе і жду.
У літню тиху ніч,
Коли весь світ засне,

Далеко чути звуки флейти“
І от,
Коли я часом виплачу всі сльози
І роздягнусь, щоб вже лягти на ліжко,
І ляжу і забудусь,
В ту саму мить, не мов ві сні,
Поллють ся звуки, наче хвилі...
(В сей час доносять ся звуки флейти).

Вона. Тихше...
Чуєш... чуєш...

ЗАВІСА.

ОСІНЬ.

Пан. — — —

Панночка. -

Сторожиха.

Велика, майже порожня кімната. Комінок. Ліжко. Осіння ніч. Завивання сердитого вітру. Біля вікон хитають ся сосни, мов припадають до їх.

Сторожиха. Здивували ви мене, панночко, здивували. Я ніколи не сподівалась що ви приїдете в сей ліс в таку глибоку осінь. Ви ніколи не приїздили так пізно... Дерева давно уже розгубили останнє листє і стоять холодні і мертві.

Одні сосни зеленіють, як зеленіли завжди, і журно хитають своїми головами. Ой, як не хитатись їм, як не журитись, коли вони стільки нажились, стільки всього набачились. Умерти-б — смерть не приходить! Ще, мабуть ми довго житимемо, старі сосни, і хитатимемо своїми старими головами. *(Виттє вітру)*. Чуєте як виє, чуєте як сердить ся! Знову повернув ся сюди той проклятий вітер, що прилітає завжди в осени і починає битись у вікна і вити, як голодний звір. *(До вітру)*. У, скажений! Як ти обрид мені своїм скігленнем! Ну,

чого тобі треба від мене? Змерз? Холодно? Не пущу в хату!.

Він завжди виє, коли тяжко буває у мене на душі, він завжди віщує щось недобре. В ночі колись осе завив, а вранці я пішла і угледіла, що хтось зрубав молоду березу. *(До вітру)*. Ну, замовкни-ж, круку! Годі крякати.

Панночка наша приїхала! Прилетіла наша пташечка-щебетушечка! Заспівай, загуди їй весело, весело, щоб розбіглись хмари на її личеньку, щоб красним сонечком воно усміхнуло ся.

Охо-хо-хо! і як се ви завітали в таку глибоку осінь?

Панночка. Завітала, няню... Скучила за лісом. Свіжим повітрям захотілось подихати. *(Павза)*. Няню! Слухайте, няню. Коли-б приїхав той пан, що приїздив сюди літом... З рушницею, памятаєте?

Сторожиха. А! згадую, згадую.

Панночка. Коли-б він приїхав, і став питати мене, скажіть йому, що мене немає і в осени не було тут, що навіть покої замкнені і забиті. У вас брама зачинена?

Сторожиха. А як же — на защіпці.

Панночка. Ніхто не повинен знати, що я тут. Ніхто... *(Павза)*.

Сторожиха. А я вийшла, хотіла вітер одвернути, тай не встигла: ви приїхали... Тепер витиме, спати вам не даватиме... О, що для нього брами, баркани? Коли йому треба, він перелетить через гори, через море.

Панночка. Ніхто не повинен знати, що я тут.

Сторожиха. Змарніло твоє личенько, очі позападали.

Панночка. Я цілу ніч їхала. не спала... Ось, няню, ляжу, засну—і все буде гаразд.

Сторожиха. Ох, панночко, тут не заснете! Тут прилитить вітер і почне битись об вікна і вити, як голодний звір. Від нього не сховаєш ся, він знайде під землею і пролізе в саму душу.

Панночка. Годі, годі, няню! Я стомилась і хочу відпочити. Не лякайте мене: мені і так стало страшно!... Ух, холодно! підкладіть дров у комінок.

Сторож. Не топить ся, того й холодно... *(підкладає дрова)*.

Панночка. Наче хтось увійшов в сіни. Няню! Ніхто не йде?..

Сторож. Хто може прийти в таку ніч, в таку негоду... А як іде, то прийде.

(Чути витте вітру. Хтось наче стукнув).

Панночка. Хто там?!..

Сторож. О, знову завив і ударив в двері... Люте проклятий!

(Роскривають ся двері і входить той пан, що приїздив літом).

Панночка. Ах! *(Закриває обличчя руками і падає головою на коліна)*.

Сторож. Про вовка промовка... про вітер говорили, аж ось і... пан...

Пан *(роблено весело)*. Не ждали, бабусю?

Сторож. Ждали! бачите—як зраділи... *(вийшла)*.

Пан *(підходить ближче до панночки)*. Приїхав... не міг... *(навза)*. Гори розбив би, море переплив би!..

Панночка. Ідїть... Ідїть...

Пан. Звідси, з лісу немає дороги... Ніч всі дороги сховала.

Панночка. Ах!.. ідїть...

Пан. Тільки мертвого можуть винести мене з сієї кімнати... Тільки мертвого... *(падає до неї на колїна)*.

Панночка. Ах, Боже... Чого вам хочеться від мене?—мук моїх...

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос...

Панночка. Я-ж просила вас забути про мене, забути навіть, що я існую.

Пан. Вирви серце, пам'ять—забуду.

Панночка *(дивиться на його)*. Ну, чого ви хочете?

Пан. Тільки бачити тебе, чути твій голос.

Панночка. На що! на що се все,—коли між нами—безодня.

Пан. Я люблю тебе.

Панночка. Ти любиш і другу... Ви любите і другу... Чужого я не хочу брати... не можу... Так я сказала вам, кажу і буду казати.

Пан. Я люблю тебе.

Панночка. Не муч. Хіба не досить...

Пан. Я мучусь подвійно.

Сторожка *(входить)*. Горить? Ще не погасло? *(кладе принесені дрова)*. А вітер наче ущух. Тихо стало. Мабуть

прислухаєть ся до чогось. Прислу́хаєть ся, наслухаєть ся, а потім знову зірветь ся як з цепу і почне бігати круг хати і плигати до вікон. (*Дивить ся на пана*). Пане! Панночка тільки що прїхали, стомились. Я на тій половинї постелю вам. Час спати. От вам нічого, а у панночки очі позападали... Ох, коли-б стара панї встали, було-б нам усім, а менї найбільше, старій та дурній. Не встануть панї... Спочивають, а я і досі хожу тут у лісі, та слухаю вітрові співи. Не наслухала ся за життя, не наспівала ся. В ту ніч, як умерли панї, він зірвав половину даху.

Пан. Тепер скрізь і осінь і вітер, бабусю!

Сторож. Скрізь, скрізь, пане... То ходімте—я постелю вам, але що послати? Все позабірали в місто... Вибачте: вже-як прийдесть ся...

Пан. Ми ще посидимо. Нам про де що треба перебалакати... я хочу купити се місце!

Сторож. А мене вигнати у ліс?! Ранійше, ніж я умру, ніхто не купить сієї хати. Тут... нечиста сила живе! Що ночи стукає палицею. Ха-ха-ха! налякала? Не бійтесь, пане, нечиста сила хоч і є, а мене боїть ся. Таке слово знаю. Скажу і счезне! А ви, пане, і не думали?

Пан. Що?.. Я не чув, про що ви говорили.

Сторож. Так, так! Ви себе слухали. Кожний слухає тільки самого себе, а до другого і діла не має. Я питаю, що послати? Подушки немає.

Пан. Не турбуйтеся. Я прийду і ляжу так, на руці.

Сторожиха. Як — на руці? Ні, на руці я заснути не дозволю. Раз влітку я лягла на ганку біля сього вікна і заснула. Мене обпоїли квітки. А коли я встала і глянула,

якийсь пан спав на руці. Будити було вже пізно: пан так солодко спав. Не послала ліжка, не поклала панови подушки—і він мусів заснути на руці.

Пан (*штучно*). Що-ж по козацьки? Козаки клали під голови навіть камені...

Сторожиха (*перебиває*). А не теплу руку... Козаки!... а той пан був поважний чоловік, звиклий до подушки (*навза*). Вранці я потоптала всі квітки і вже ніколи не спала.

Пан (*з сарказмом*). Вартували!?

Сторожиха. Вартувала! Вартувала спокій своєї панночки. Прислухалась до ночі, одвертала вітер, зачиняла на на ніч пса, щоб не збудив її. В коморі хоч і бреше...

Панночка. Няню! Ідїть, собі! годї, годї.

Сторожиха. Слухаю, панночко, (*нішла*).

Пан. Відьма якась!

Панночка. Я люблю її.

Пан. За що...

Панночка. Що мене любить.

Пан. Чому-ж не всіх,—хто тебе любить.

Панночка. Знову жарту! Весело?!

Пан. Весело... (*навза*). Ах, иноді тільки в жартах і можна сказати правду (*навза*). На що написала їй листа?..

Панночка. Довше мучитись не могла. Красти щастя, красти крихти його я більше не могла.

Пан. З щастєм так легко не розлучають ся...

Панночка. Не муч! (*навза*) Я твого щастя хотїла.

Пан. Так... Ти хотїла відродити душу! Засвітить пере-

до мною новий світ, взяти мене з дороги Смерти і повести на дорогу Життя?! Очи мої одірвати від Минулого і прикувати до Будучого?.. Ти сього щастя хотіла?!

Панночка. Ти його не хотів.

Пан. Коли-б я не хотів, не був би тут...

Панночка. Коли-б хотів, не було-б сьогодні.

Пан. Я хотів, але не вірив...

Панночка. І сам убив мене, мою віру... Мертві убивають живих.

Пан. Ти казала — життя сильнійше смерти... І я хотів тобі повірити...

Панночка. Так, життя сильніше смерти, але для сильних. Ти не сильний.

Пан. Чого-ж ти уникаєш боротись зо мною?

Панночка. Ти можеш перемогти багатьох, але не себе. І тому я...

Пан. І тому ти пішла від мене?.. Так я не піду від тебе! Де-б ти не була, куди-б ти не сховалась, я найду, я відшукаю тебе. Ти все для мене. Все. Половина світу! Хто сміє одняти тебе у моїх очей, у моєї думки, серця?

Панночка. Як я ждала сіх слів від тебе ранійше, і як пізно їх почула.

Пан. Ні ні, ти моя! Тисячу раз моя, ти не підеш від мене.

Панночка. Згадай ту, якої ти не покинеш.

Пан. Зараз весь світ зник... І на сїм світі не має нікого і нічого крім тебе однієї.

Сторожиха. *(війшла)*. Панночко! Я хочу спитати вас...

Пан. Ну, питаєте, що там?

Сторожиха. Я хотіла спитати—чи не знаєте—чий се перстень?! *(Показує перстень)*.

Панночка... Не знаю...

Сторожиха. *(до пана)*. Може ви знаєте?.. чоловічий наче, чоловічий!.. Хтось умивався і забув... Ще влітку... А я прибирала, дивлюсь—щось сяє. Думала—шматочок скла, аж перстень... Перстень! Загубив хтось свого перстня... Мабуть хтось жонатий, або заручений *(павза)*. Ви не знаєте, пане?

Пан. Не знаю.

Сторожиха. Се—пана перстень! *(Хапає його за руку і надіває)*. Ха-ха-ха! вгадала?! *(Сміється)*.

Пан. Ти збожеволіла?.. *(знімає перстня і кидає на стіл)*.

Сторожиха. А я думала, що пан не жонатий — ха-ха-ха! Вибачте, пане, коли не так постелю, як стелять вам дома. *(Пішла)*.

Панночка. Де вона взяла його?!

Пан. Ще влітку у мене його не стало... Украла!

Панночка. Бідна няня... *(павза)*. Коли-ж скінчать ся муки?

Пан. Ніколи.

Панночка. Любиш?

Пан. Люблю, люблю, люблю.

Панночка. Іди... засни.

Пан. Я одішлю коний! Ждуть мене.

Панночка (*злякано*). Ні защо! їдь зараз!

Пан. Я не поїду.

Панночка. Тоді я поїду на твоїх конях.

Пан. Зо мною?

Панночка. Ні, одна!

Пан. Ніхто не поїде. Ні! (*швидко виходить. Панночка схвильована, вона не знає що робити. Рушили коні, зазвеніли дзвінки, і поволі стихли. Пан вертається в хату*).

Панночка. Що ти зробив? Верни, як можеш.

Пан. Коні уже далеко... (*Павза*).

Панночка. На що мучиш... на що мучиш... сил немає...

Сторожиха (*входить*). Коні... поїхали?! (*павза*). Постіль готова!..

Панночка. Гаразд, няню. Пан зараз прийде. (*Сторожиха виходить*) (*до пана*). Іди... засни.

Пан. Ти стомилась?..

Панночка. Так, стомилась...

Пан. Ти не відійдеш, ти любиш...

Панночка. Іди, не муч, іди.

Пан. Ти дорожче щастя, життя! Тепер я тільки зрозумів.

(*Цілує руку, бере свічку і виходить*).

(*Панночка хотіла роздягтись, але не роздяглась, переставила свічку, підійшла до вікон, попробувала — чи міцно зачинені. Погасила свічку. Із вікон полилось місячне срібно-синє сяйво, із погасаючого комінка—червоне.*

Хтось підійшов до вікна і заглянув в хату: видно голову Сторожихи.

Тиша. Десь стукнуло. Відчиняють ся двері і входить Пан. Довго стоїт в нерухомости і нарешті йде до ліжка. За ним, як тїнь, з піднятою рукою, з ножем в руці, крадеться ся Сторожиха. І чим ближче він до ліжка, тим ближче до його Сторожиха. Погасло в комінку. Стало темно. Пан наблизив ся до ліжка).

Панночка. Ай, ай, ай! Няню! няню, няню!

Сторожиха. *(Одчиняє двері і зі свічкою в руках входить в кімнату).*

Ссторожиха. Що сталося? Панночко! Що таке?

Панночка. Няню! Страшний сон... Страшний сон приснив ся... Наче пан...

Сторожиха. Пан?! Пан... спить... Він не швидко прокинеть ся.

Панночка. Що?! Няню?! *(З жахом дивить ся на неї).*

Сторожиха. *(Мовчить, схиливши голову).*

(Завіса).

ПО ДОРОЗІ В КАЗКУ.

Він.

Юрба (*Старі, молоді; чоловіки, жінки, діти*).

Дівчина.

I КАРТИНА.

Ліс. Ніч. Люде. Сплять, збирають ся спати. Убрання не мають ознак нації й часу.

Окремі голоси з юрби:

— Сьогодні тепло так, що можна не вкриватись.

— Гляди, щоб вранці бігать не прийшлось та грітись.

— А так! Мороз одурювать уміє... Сховаєть ся на мить, усі роздягнуть ся, зрадіють, а він на тебе—стриб! Почав кусать і кров морозить в жилах.

— Ет! щó мороз?!.. В кожух сховай ся, та й сиди, а от—од голоду сховай ся!..

— Останній хліб ми доїдаєм... Щó далі будемо робити?!.

Хлопчик. Я їсти хочу вже й тепер.

— Ми померемо всі з голоду...

— Не бійсь! До смерти ще далеко!..

— А знаєте, я чув, що можна жить любісінько травою

і старости діждатись. Адже-ж он живить ся травою буйвіл, кінь, коза. Коли ми хліб увесь зімо, гайда усі на пашу!

— Ну, ти не смійсь! Паси ся сам, коли не маєш чим трави наскубити... а нам Бог дав крім рота—руки.

— Чого ви завелись?! Скажіть ви краще—хіба трава людині не завадить?

— Дарма! Привикнути до всього можна.

— А вже-ж! Як звикне—буде жити...

— Ми на́-зіму нагорнем гори сіна!

— Що? Й зімувати тут!? Та ми померзнемо...

— Хати збудуєм.

— А чим палити?

— Навколо—ліс! Палити є чим.

— Я не про те кажу,—вогню ми де дістанем? Коли-б огонь в нас був, ми-б, може, й стежки не згубили...

— У лісі живемо, у лісі й заблудились.

— Ішли вночі.

— В сім лісі завжди ніч,—вночі і вдень.

Він. Ні, ні! В сім лісі жить не можна. Дорогу треба нам шукати!

(Сміх).

— Еге, піди та пошукай! Шукали ми доволі... аж ноги покололи...

— Я щоку розірвав.

— Я око виколов.

— А в мене брата задавив ведмідь.

— Піди та пошукай ведмедя.

— Спитай у його. Може, знає він, де простяглась дорога...

— Куди йому питать ведмедя? Він барсука злякав ся вчора.

(Сміх).

Він. Я не злякався! Мені здалось, що вовк ворухить ся в куцах...

— Так ти-б його за хвіст! Зідрав би з його шкуру, от і було-б прикритись чим... А то поглянь, яка сорочка на тобі. Уся в дірках... Того тебе і дівчина не любить.

Дівчина. Се я?! Так він же ще малий! Йому про се й гадати рано.

— І досі він за „мамою“ сумує... Я чув, як раз вночі він кликав: „Мамо, мамо“!

(Сміх).

— Ну, От! от, змались! Чого сміяти ся і що ви смішного в словах його знайшли? Коли-б піти та пошукать, то, може-б, і знайшлась дорога. Вона-ж десь єсть, напевно.

— Дивись, який знайшов ся оборонець! Ти свині з ним, бува, не пас?

— Се з тим, що барсука злякав ся?! У його батька не було свиней... У його батько був кобзар.

— Так він водив за руку батька!?

(Сміх).

Він. Смійтесь! Ваш сміх мене минає.

(Лягають останні. Дівчина підходить до нього й кладе йому на плече руку).

Дівч. Мені тебе зробилось жалко... Я знаю, в тебе серце добре, як в дитини.

Він. Жалко! Правда: дітей жаліти тільки можна.

Дівч. Я иншого люблю. Мій молодий на цілій хутор швець. Усі до його йдуть. Поглянь, які мені він чоботи пошив! У інших вже давно побилися в дорозі, а в мене ще міцні, немов з колодки вчора зняті. А ти? Ти-б що мені зробив? Ти так, як вітер! Сьогодні тут, а завтра там. Всі люде на роботі, а ти сидиш собі та граєш у сопілку. Не правду я кажу?! Не сердь ся...

Він. Так, так... боротись я не вмію і не дало жите мені у руки зброї... Я слабкий... Ах, я найслабший від усіх!...

Дівч. Ти плачеш? Годі!.. Ну, дай, маленький мій, я слізеньки утру... Ну, веселійший став? Ну, заспокой ся,—не всім орлами бути!

Він. Орлами бути? Сидіти з швайкою і шкуру колупать—невже се єсть літання по-під небом?

Дівч. Він не літає, він латає,—роботою він дужий...

Він. Кому потрібно те, що він там щось латає?!

Дівч. Тому, для кого він латає.

Він. А той—кому потрібен? Гробакам?.. Орел! Орли літають над землею, орли з-під хмар клекочуть і наче дзвоним-клекотом до себе кличуть. Одних з землі здіймають, другим запалюють серця, на третіх жах наводять!.. Твій швець не був ніколи в небі, твій швець нікого не здіймав з землі у-гору, нікого і не кликав...

Дівч. На віщо кликати йому, коли до його йдуть самі у хату люде?

Він. Про лет у небі я кажу. У хаті-ж ніде й крил розправить.

Дівч. Зате сидіти є де. Тепло. Тихо. Громи там не гремлять і блискавки не палять.

Він. Я не боюсь небес! Мої відкриті груди!

Дівч. За те землі боїш ся. Тебе,—пригадуєш,—за щось ударив хлопець; ударив раз, другий, а ти замість того, щоб тут його схопити, стоїш собі та червонієш... А далі сльози—бризь! Кап, кап... До тину ти припав і плачеш...

(Тиша).

Він. Ет! Коли-б могла ти глянуть в душу... Яке там пекло!.. А скільки всі отсі, що завжди сплять, накидали каміння в неї!.. О, чом я не такий міцний душею, як вони?! У їх душа, як кремінь: беш крицею по ній, а з неї іскри ллють ся. Їм очі завяжи на цілий рік, вони мовчатимуть, аби їм хліб було дістати можна вільною рукою. Удар їх батогом, вони не закричать від гніву. У очі плюнь і дай їм шеляг, вони тобі устами припадуть до рук... Вони міцні, душа їх—кремінь, а я слабкий. Мене стрілою ранив навіть погляд злий...

Дівч. Ну, що-ж?—Терпи! Не всім же бути міцними: єсть камінь, єсть—вода.

Він. Так... єсть камінь, єсть—вода... (Дивить ся на їх). І справді всі, як камені лежать. Не дивить ся їм грізно в очі „завтра“. Наїлись хліба,—ну, і досить. А завтра кору гризтимуть, а там траву...

Дівч. Я спати йду... (Іде й зникає в пільмі).

Хтось (підводить ся). Лягай лишень і ти, а то ти спати заважаєш. У-день сміють ся з тебе, то ти мовчиш, а у-ночі, як всі заснуть,—своя для тебе воля. Лягай! Ми знаємо і так, що в тебе без кісток язик.

Він. Я спати не піду, не ляжу. Вже світає...

Хтось ще (прокидаєть ся). А що таке? Ти й досі не лягав?

I. Балакав з дівкою... Я чув усю розмову... Я чув, про що—ха, ха,—орел наш клекотав! Ти знаєш, він орлом назвав ся дівці? Твій молодий, мовляє, що?—швець! А я—орел крилатий.

II. Та ну? Ха, ха! Коли ми встанем ранком, я розкажу тобі про його матір. Вона й зімою ходила боса...

I. Тому то він,—ха, ха,—не любить так шевців!

Він *(рушає)*.

— Куди се ти ідеш?

Він *(суюро)*. Іду шукать дорогу.

(Сміють ся).

— От, дурень! Гляди, там ще ведмідь тебе піймає!..

— Та він злякав ся-ж барсука! Він вернеть ся через хвилину.

Він. Ні, не вернусь!

(Де-хто прокидаєть ся).

— Про що говорите? Що стало ся вночі?

— Та ось іде шукать дорогу.

— Від розуму не піде.

— Та що вам? Хай іде! Наколить ногу на колючку, прискочить зайцем, дітям на утіху.

Він. Я, не знайшовши, не вернусь. Знайти я мушу. Душа болить. Я більше тут не можу жити. Тут можна одурить!

— Ти йдеш? Ти справді йдеш?

— Лягав би та заснув, а то всю ніч не спав, з дівчатами балакав.

— Ні, справді ти ідеш? Кажу-ж, наколеш ноги.

(Він пішов ліворуч і зник. Хвилину чути тріск і шелест).

— Що, він пішов? Я думав, він жартує. Ще пропаде!.. А-гов! Вернись! (*Пішов за ним*).

(*Людей прокидаєть ся ще більше; де-які сідають, де-які встають*).

— Пішов?

— Хіба пішов?

— А то-ж!

— На віщо-ж ви пустили?

— А як же ти не пустиш?

(*Тиша*).

— Ще... згине!

— А шкода: нікому зла він не робив.

— Всі молоді—гарячі. І я колись хотів іти шукать дорогу. Уже і чоботи озув.

— Чому-ж ти не пішов?

— Та так зробило ся одразу страшно.

Хтось (*вертаєть ся з лісу*). Я не догнав його: гілля прокляте не пустило. Коли-б було виднійш, кривавий слід мене-б довів до нього. Десь пахла кров, а де — не зміг я розібрати.

— Чого-б ти не схотів! Як би було тут видко.

— На що-б тоді й шукать дорогу?

— На що?! Щоб вийти з лісу.

(*Тиша*).

— А десь тропа тут певно єсть! Не може бути, щоб люде тут ніколи не блукали. В такому лісі всяк заблудить!

— Звичайно, тут не диво заблудити...

(*Тиша*).

— А що, як він дорогу знайде?

— Ти думаєш?—Ха, ха! Той дурень?..

— Чого він дурень?! Не був він зроду дурнем.

— Ну, не кажи сього! Він з посьміху ніколи не виходив.

— Багато треба людям, щоб сміятись! Піти не так, як ходять люде, або зробити не так, як роблять всі—то й осміять тебе готові!

— А звісно: люде— людьми.

— Мені здається, найде він дорогу.

— Чого тобі здається?.. Ходили-ж і без його.

— Мені здається, він ніколи-б не пішов, коли-б не знав, що тут десь близько стежка. Мені здається, він її шукав давно вже і знайшов.

Дівч. Коли-б на землю він дививсь, то, може-б, і знайшов, а то він дивиться у-гору. Збирається усе летіти.

— А крил не має.

— Малого й не стає... от, шкода!

— Малого?! Ха, ха, ха!..

(Тиша).

— Подумаєш! І не злякався піти у нетри.

— Божусь, що він стоїть десь за кущем і нашу всю розмову слуха.

— Звичайно, в ліс злякається піти. Злякався-ж вчора, кажуть, барсука?

(Сміх).

— Чи найде він дорогу, чи ні, а тут не можна довше жити.

— Ого, подумаєш, який знайшовся пан! Молив би Господа, що Він створив тебе людиною і ти сидиш між нами, а не вартуєш псом майно, або що.

— Я вартував не раз у пана. Собака спав, а я ходив і прислухав ся. А се... жите хіба? Хіба я про таке жите раніше мріяв?

— Хо, хо! Чого ти в дідька забажав!

Дитячий голос I. I я про инше мріяв.

Дитячий голос II: I я.

— I я.

Грубі голоси:

— Се не жите — прокляттє.

— Тюрма якась!

— Печера.

(Чути далекий голос в лісі).

— Що се кричить?

— Де? *(Підвівши руку, до інших):* А стійте... тихше...
Я не чую...

— Та се тобі почулось.

— I я мов чув.

(Чути крик знову).

— Се він кричить! Їй-Богу, він.

— Він нас знайти не може.

— А, може, він попавсь ведмедю в лапи та кричить—
рятуйте.

(Знову голос).

— Він нас шукає... А-гов! Гу-гу!

— Гу, гу!

Голоси: Гу, гу! Гу, гу!

— Ми тут!

— Ми ось-де!

— Ага, зайшов? І сам тепер не радий!

— Ого, ого!

— Іди сюди!

— Піти-б йому на зустріч: піймав він, може, що... не донесе, не вдержить.

— Ходімо ближче.

— От ще—іти! Його ніхто не посилав,—хай сам же і шукає.

(*Голос ближче*): А де ви? Де ви? Сюди, сюди до мене!

— До його—чуєте? Він кличе нас. І як його вовки не зїли?

— І не злякався! Відважний!

— Він, може, порося піймав та рота затулив йому, щоб свині не почули. Піду йому на зустріч: цікаво дуже глянуть.

Він (*вривається в гурт*). Брати мої! Вставайте!

— А що таке?

— Що стало ся?—кажи мерщій.

Він. Вставайте всі! Ні, всі вставайте!

— Та ти кажи: ми й лежачи почуєм.

— Занадто ти ще молодий, щоб нам, старим, вставати.

Він. Не стану я казати, поки не встануть всі, — не стану!

— Дивись, який гарячий! Божевільний!

— Давайте встанем. Га? Давайте?

— Доведеть ся...

— А що-ж? Хіба нам важко?

(Встають).

Він. Брати мої! Я радість вам приніс велику. Я радість вам приніс! Сам Бог навів мене, брати мої, на стежку.

Голоси: На що? На стежку?! Не може бути! Ми скрізь тут навкруги шукали, ми всі шукали й не знайшли. Хто з нас шукав?

— Ось я шукав.

— І я.

— І я шукав.

— Та ти-ж далеко не ходив,—за кущ пішов, постояв, а зараз каже, що шукав.

— Та й ти, коли на те уже пішло, і ти далеко не ходив. Ти навіть під кущем заснув!

Він. Брати мої,—тропа!

— Яка тропка? Тобі приснилось, може?

— На що даремно нас підвів з землі? Я встав,—мовляв, якесь там диво сталося: кілком убили звіря, або козу піймали у тенета.

— І я чекав якогось дива...

— І я чекав.

Він. Брати мої,—тропа! З цього страшного лісу, де вічна ніч стоїть, вона веде у день рожевий, вона веде до сонця! Брати мої, до сонця!

— Сусіде, ти бачив сонце?

— Ні, але мені казали, що сонце єсть.

— А я в-ві сні його колись углядив,—сяє!

— А я раз зліз на дерево високе, а вітер як хитне гілля дерев, мені у очі так і вдарив промінь. Я-б, може, і осліп, так баба чимсь мені присипала обидва ока і все пройшло.

Він. Що кажеш ти? Я бачив сонце і дививсь на його. Очам воно дає єдину втіху. Ходімо-ж ми на зустріч джерелу утіхи!

— Ти сам іди, а ми і тут свій вік як небудь доживем.

— На те живем, щоб вік дожити.

— До сонця кличеш ти,—для нас дорога се далека, а от як з лісу вийдеш ти і день ясний угледиш, вернись до нас та й нам розкажеш. А то ми чуєм: день, та день, а де він—нам ніхто не скаже.

Він. Брати мої! Зоря зійшла над нами!

— Яка зоря? Він божевільний зовсім!

(Дивлять ся в-гору).

— Ніякої зорі.

— І я не бачу.

— І я.

— І я.

Він. Заблисла нам мета в тумані. З метою жить не те, що без мети. Мета зніма з плечей вагу велику і крила нам легкі дає. Сліпі з метою йдуть, як зрячі.

— Постійте: що се він усе говорить? Тут є старші від його.

Молоді голоси: Нехай! Нехай! Слова його, як струмень ллють ся.

— Вони дають якусь надію.

— Вони на серце падають.

— Вони здійсмають гніт з душі: мені немов би легше стало.

— І мені.

— І мені.

Він. І я вас поведу до світлої мети: тропа веде до неї. Що тут тропа лежить, про се я знав ще змалку. Мені казав один мандрівець, що той, хто в-перве йшов по ній, щоб не згубить її, ішов і сїяв мак червоний! І я дві квітки сам знайшов.

— Знайшов?! А ну, квітки нам покажи.

— Про мак давно ми чули.

— Ти-б нам квітки приніс та показав, щоб ми могли пойняти віри.

— Про мак, звичайно, всі ми чули.

— То та тропа хіба лежить в долині? Вона по горах веть ся?

— То, може, ся тропа й на гори вийде.

— А, може, й так.

— Ти мак нам покажи.

— Еге, ти мак нам покажи!

Він. Ось мак! Ось мак! Я заховав його на грудях.
(Виймає дві квітки маку).

— Дивіть ся: мак! Їй-Богу, мак...

— Справді, мак?

(Всі оточують його).

— Або я сплю, або квітки я бачу.

— А дайте: гляну я.

— Постій! Не всім же зразу.

— Який великий!

— Який червоний!

— Як кров.

- Як кров.
- Як кров.
- Та се не мак,—се кров його.
- І пахне кровю.

(*Тиша*).

- А ось на боці теж. Ось гляньте на сорочку!
- Се знову кров.
- А ну! (*Бере рукою і знімає*). Знімаєть ся! Пелюстки маку! Третя квітка!
- Се та тропа!
- Постійте! що ви?
- Се та тропа!
- А, гляньте, квіти свіжі.
- Мені здаєть ся, що вони зівялі.
- Свіжі, свіжі!
- Живі, живі!
- Ми підем з ночі.
- Ми вийдем з лісу.
- Ми вгледим ранок.
- Ми вгледим сонце.
- Ми вгледим день.
- Ми вийдем з лісу.
- Та що се ви?! Куди іти? Хіба забули ви, як важко йти, як страшно.

Він. Я поведу вас, я йтиму перший. Ви візьмете кілки, а я розкрию груди і вільними руками терни колючі буду розгортать. Там день, блискучий день я бачу, і ви, ви всі мене не зможете здолати.

— Я вже старий і вже гаразд не бачу,—він справді дужий, молодий?

— Погляньте, як у його очі блискають, неначе в вовка.

— Якою міццю дихають слова!

— Він не злякається.

Він. Розбийте груди і серце викиньте моє голодним псам, коли я світло дня не вглежу. Коли злякались ви, я сам піду з надією ясною!

— А се ж, здається, той, що раз колись злякався борсука?..

— Мовчи, ти знаєш там багато.

— Хіба не бачив ти, коли він сам пішов у нетри? А перед сим хіба не чув ведмежого ти реву?

Він. Хай грім мене ударить—я впаду без крику, хай ляжуть леви на тропі, я перейду по їхніх спинах. Я не боюсь нічого.

— Який він сміливий!

— Який відважний!

— А, може, се не він, а може се другий?!

Дівч. *(надходить до нього)*. Се ти? Твій вид і голос. А дай я гляну в очі... Ти не плачеш?

— Хто? Він заплаче? Тобі приснилось, може?

Дівч. Ні, ні! Я бачила сама, як він вночі сьогодні плакав.

— Запорошив він, може, око.

— Упала, може, з гілки вранішня роса.

— Роса, роса, звичайно, впала.

Дівч. То так мені здалося?! Ти... не плакав?!

Він. О, коли б міг я плакати і ублагати вас слізьми— покинуть ліс великий! О, коли б міг я іскрами вогняних сліз своїх сей ліс проклятий запалити і вам одкрити небо!

Дівч. Адже ж ти той, що любиш так мене?

Він. Коли б я міг потоком сліз своїх невпинних з корінням вирвати дуби столітні і вам блакитні далі показати... Я плакав-би...

— О, як він любить нас!

— Як жалує він нас...

Він. Брати мої! Зійшла зоря над нами. Заблисла нам мета. А ще недавно так ми сном глибоким спали і вірити не вірили в ніщо. Житє було для нас повільним уміранням. Родились ми на те, щоб в той-же день почати умірати, бо смерть була для нас не гірша від життя. Тепер-же будем жити на те, щоб жити. Тепер горить на те, щоб дужче розгорітись. Яке велике щастє!

— Він, справді, ту тропу знайшов, що в день виведе з лісу.

Він. Я в Казку вас веду, брати мої, у Казку! Там день, там сонце золоте!..

— Так він веде нас в Казку?

— А ти не чув?! Він нас веде у Казку?

Дівч. Мені колись казали люде, що в казці тій живуть крилаті люде. По двоє крил у кожного і, навіть, у дитини. Я дуже хочу вгледіть Казку.

— А я останусь тут. (*Згодом*). Та ви усі хіба йдете?!

— Не знаю... я іду.

— І я.

— І я їду. Я ні за що тут не зостанусь.

— І я.

— І я.

— То може й ми, стара, помалу підемо за ними?..

— А вже-ж... подибаєм. На старість, може, сонце вгледим.

— То всі йдемо?

Голоси: Усі, усі, усі!

Він. Світає! То ранку чистого пробивсь скрізь хмари листу усміх дивний і нас, стріваючи, вітає. Привіт тобі, прекрасний ранку! За всіх братів—прийми від мене привітання. *(Вдаючись до юрби)*. А, ви... вже на ногах. Ви вже готові йти за мною. Я бачу—все лахміття ви забрали! Покиньте все: нас ждуть там оксамити!

— Оксамити!

— Оксамити!

— Покинь!

— Покиньте!

— Ні, краще все давайте в купу зложимо. Коли-б, не дай нам Боже, не дійшли, повернемось назад і розберем, хто що зоставив.

— Чого ми вернемось?!

— У ліс вертатъ ся знову!!

— Ти божевільний!

— А, може, він сказав і правду?

— Може, й правду.

— Спитай у його.

(Підходить до нього).

— Скажи: невже ми можемо сюди вернутись знову?

Він. Хто в Казку йшов хоча в-ві сні солодкім, той в ліс уже не вернеть ся ніколи!.. Для того ліс труною, пеклом здасть ся. Немов орел, прикутий до землі, той буде в небо рватись доти, аж доки серця не порве. Брати мої! Я вас веду у Казку. Усі, усі за мною! *(Він розхиляє віти і йде, за ним юрба)*.

ЗАВІСА.

II КАРТИНА.

Ліс. У-досвіта. Він. Дівчина. Юрба. Троє молодих, подібних один до другого, стоять ліворуч.

Окремі голоси з юрби:

— На дереві, що зламано вітрами, він сів з подружжєм відпочити.

— І нам звелів спочить і подождать, поки надійдуть всі.

— Невже ми будемо усіх чекати? Їх сотні, тисячі іде; вони на милі ростягли ся. Калік же нам за рік не дочекається!

— Звичайно, ні. Та ми не будем їх і ждати. Вони і так дорогу знайдуть: ми-ж слід лишаєм за собою.

— Коли-б спитати в його: як він гадає про калік.

— Не заважай йому сидіть і спочивати: він цілу ніч ламав гущавину проклятих нетрів. Він сам ходив туди, куди-б із нас ні один не пішов.

— То може він, а не вітри, і дерево зламав?

— Се не по людській силі.

— А ти хіба у його силу міряв?

— Я сам, своїми вухами сьогодні чув, як щось у лісі затріщало. Здавало ся, зірвались тисячі якихсь звірів і понеслись, злякавшись в нетри.

— То він зламав—я в сьому певен.

— Я се й ранійше знав.

— Невже зламав такого дуба? Яка-ж у його сила!

— Він демон.

— Він пророк.

— Він був, я певен в тому, був у Казці.

— Щоб так дорогу знати, то треба бути вже не раз у ній.

— Він нам не раз казав про неї і ранійше.

— Невже він з Казки? Чому тоді він крил не має? У Казці всі крилаті.

— А ти хіба дививсь, чи єсть у його крила? Коли-б він сам хотів побути в Казці, то може-б він давно вже полетів, але він хоче всіх нас вивести із лісу.

(Тиша).

— А ось тепер чомусь не бачу я тропи.

— Не бачиш? Як же так? А ну, приглянь ся краще.

— Хоч око виколи—не бачу.

— Невже тобі не видно, що на ній трава хоч і росте, а ніби чимсь пририта...

— Але-ж і праворуч і ліворуч трава пририта. Чому-ж ти думаєш, що сарни не могли ходити тут і пастись?

— Ось він іде... Ми можемо його спитать самого.

— На віщо там питати? Нї ліворуч, нї праворуч не вів він нас ніколи.

— А все-ж спитай його,—спитати можна.

— Спитати можна.

— Підходить він, підходить... На що питати? На що питати? Хіба не знає він, куди веде нас?!

— Я не казав сього, я не казав сього. Звичайно турбувать не варто. От я тепер вже виразно дорогу бачу. Так, так вона іде... он, он куди!.. Аж онде-де зникає...

— Ха, ха! А ти казав, що сарни походили.

— Я не казав, я не казав... То вам почулось.

(Він іде, за ним, зігнувшись, Дівчина, щось ніби зриваючи. На-нів схилившись, поривчасто ступає юрба. Рухи, убрання, навіть обличчя майже однакові).

Він *(іде)*. Якась година пройде і майже всі зберуться тут до гурту. Тоді розкажете, що з ким в дорозі сталося, хто був відважніший від других, хто духом падав. Умерлих словом щирим помянем, без смутку довгого і зайвих сліз. Не нам, мої соколі, плакати і віддавати себе під дощ безсилим сліз. Хай ті старі, що ззаду йдуть за нами, на цілий ліс голосять. Для їх в життю нічого не осталося крім жалю. А ми, ми будемо йти вперед і грудьми дужими дорогу пробивати для себе, для онуків. О, не хиліть голів журливо, угледівши на стежці труп, труп брата або друга. Де жертви, там і перемога!

— Він знає все.

— Він бачить все.

— Він пророк.

— З ним Бог говорить.

— Він буде в Казці королем.

— Він, може, єсть король і тільки зняв корону.

(В сей мент підходить Дівчина до його з вінком з червоних маків. Він стає праворуч).

Дівч. Прекрасний мій, улюблений! Дозволь мені надіть на голову твою вінок з червоних маків. Нечутно я ходила за тобою і мак збирала в травах. Він так горить, як кров твоя вогняна. *(Кладе йому на голову вінок).*

Він. Отут поправ. Щось ніби в голову впиало ся кіг-
тями.

Дівч. То, мабуть, терен. Найбільше він до маку підійшов. У терна кучері такі-ж, як і у тебе.

- Погляньте,—він в короні.
- Я вам казав, що він король.
- А я давно корону в його запримітив.
- Вона з живих квіток.
- Не з золота, не з срібла.
- Не з каменю морського.

(Тиша).

- Я бачу лист терновий у короні.
- Терновий лист?! На віщо терен здав ся?
- Поранити колючки можуть.
- На те, щоб квіти не зівяли...
- Він король.
- Він пророк.
- З ним Бог говорить.
- Він нас веде у Казку.

(Народ усе надходить. Підходять, знімають з плеч торби, сідають, стоять, слухають. У всіх обличчя як у прочан).

— О, Боже мій! Із лісу, що давив нас, що небо чисте застилав, ми вийдем на-останку!..

— Ми вгледимо блакить небесну.

- Ми вгледимо проміння сонця.
- Надивимось на світ Господній.
- Житю всю душу віддамо.
- Як солодко віддати душу!
- Як радісно умерти в щастю!
- Як радісно згоріти в ньому!

Він. О, радісно!—сказав ти правду. Коли у тебе сил остануться краплини, візьми і кинь в них іскри серця: нехай горять! Вогонь тобі осяє цілий світ, зогріє все в твоїй душі холодній, і ти на мить одну таке зазнаєш щастє, якого ти не зміг зазнати—за все жите своє нудне і сіре.

- Правда.
- Правда.
- Правда.
- Я горю.
- І я горю.

(Дівочі голоси): І я горю. Душа моя, що мерзла в холодї житя, немов одтала, і з-під снігів її пробились трави.

- В моїй душі квітки неначе розцвіли.
- В моїй—пташки защебетали.
- А у моїй замаяли мов крила. От я іду, а в грудях щось літає. Я серце думала,—коли прислухалась—не серце, насилу догадалась.

Він. Згоріть—в житю єдине щастє! І всі ми горимо, як факели вогняні. Погляньте навкруги! Хіба не бачите, що стало вже яснійше, що ніч страшна боїть ся нас і гине. То наші душі і серця горять і ніч осяюють собою. Хай з нас хто-небудь догорить і згасне: йому позаздрить небо! бо він згорить щасливий, і уміраючи і догоряючи, він буде знати, що

може через рік в сїм лісі хтось, блукаючи, углядить труп його зотлілий і скрикне радісно: „О, брате мій! Ти йшов на те, щоб у вогні згоріти, ти йшов, на те, щоб влити віру в мене; сказати, що і ти ішов, що тут, де ти погас, лежить дорога з лісу. О, брате мій, ти не погас,—ти і тепер гориш, як стовп вогняний, ти і тепер показуєш дорогу. О, брате мій! Прийми-ж уклін від мене! Нехай ім'я твоє не сходить з уст людських во віки“. Так скаже той, хто заблудив у лісі, так скаже той, хто стратив віру і знайшов. Брати мої! Хто келих чистого життя не розливав поволі, а випив зразу,—хоч навіть і упав, той не умере во віки, той все віддав життю, що міг віддати.

— Учителю! Що нам робити? Ось жінка плаче: її дитина захворіла і умерла. Ніяк її тепер розважити не можемо. *(Ведуть під руки жінку)*.

Жінка. Я найдорожче стратила в життю. Я стратила свою дитину. Мені нічого вже не треба: моя душа за вік намучилась у-край і смерть була-б для неї сном солодким, аж Бог мені утіху чисту дав,—Він дав мені синочка. *(Плаче)*. Для його і пішла я за тобою. Нехай углядить світ і сонце. Любила я. І не злякала ся ні терну, ні дороги. Йому найбільше я хотіла дати. І я... я стратила його в дорозі.

Він. Утіш ся, мати! Не ти одна,—ми всі його згубили, його ми всі дорозі в жертву принесли. Ти-ж стратила найбільше. Ти в жертву принесла єдину втіху. Чолом тобі від нас! Прийми ти, мати страднице, від нас уклін найнижший. *(До всіх)*. Брати мої! Раз діти умірають, то ми вже близько біля Казки!.. Ось ще яснійше стане, а там і сонце заблищить і задзвенять пісні вітання. Брати мої! Утіште матір хвору, візьміть її під руки і ведіть. Утіште її, сестри...

(Тиша).

Він. Тепер повесть ся стежка в-гору. Далека путь, закидана каміннем. Немов хтось не хотів, щоб люде йшли у світле царство дня і по дорозі скрізь роскидав гострий камінь. Але у-гору!

— У-гору!

— У-гору!

— В царство дня!

Він. У-гору, браття! Аж там десь на верхівлі ми сядем відпочити і відти вгледимо на сотні миль сей ліс великий; в яким напрямку йшли ми і де ранійш блудили без дороги. Не кожний з вас угледить зможе, але я тим вкажу: на сотні миль у мене бачуть очі.

— На сотні миль у його очі бачуть.

— На сотні.

— Крізь ліс у його очі бачуть.

— Який би ліс густий не був?

— Горять у його очі.

— Горять.

— Страшні вони: як стріли ранять.

— Учора тигр хотів накинутись на його, а він блиснув очима, і звір, як ранений, поповз у кóрчах в нетрі.

— Я бачив, як очима він сьогодні барса прикував: до ніг його припав страшенний барс і так лежав хвилину, мов зомлілий.

Він. А хто хотів би ліворуч узяти, то, за гилля хапаючись, ще не доходячи верхівля, угледіти вже можна відблиск Казки.

— А Казка-ж де?

— Хіба в долині Казка?

Він. А Казка... Казка—вище...

(Тиха).

Він. А хто-б хотів угледіти її блескучу браму, хай духом зробить ся міцний, як криця. Осліпнути—упасти в кручу і розбитись.

Хлопчик: Хіба в дорозі нам ще кручи будуть?

Він. О так, моя дитино! Великі кручі і яри, і камені нас ждуть. Вітри і вихорі літають там і жертв своїх шукають і раді кожного звалить в безодні чорні,—але ви сміливо підставте груди, відкриті груди: нема міцніш нічого в світі, як вони відкриті. Ламають ся списи об них і кулі плещуть ся безсило.

(Тиха).

Він. Страшні потоки ми зустрінем.

Юнак. Я перший перейду потік.

Другий. А як потонеш?

Перший. Як потону, житем своїм жите другого урятую.

Він. Брати мої! Де жертви, там і перемога, і всі ви знаєте, що нас чекають жертви.

— Ми знаємо.

— Ми всі на їх готові.

— Гаряча кров зогріє нас в дорозі.

— Гаряча кров напоїть нас в дорозі.

—Гаряча кров в собі відібе нам проміння Казки.

Він. Гаряча кров, брати мої орли, посіє мак на пройдений тропі. Той мак до віку не зів'яне, і кожний, хто піти захоче в Казку, ітиме доти, аж доки цвіту стане! Я вірю вам,

я вірю в вашу силу! Коли-ж її у вас не стане і йти не зможете ви далі, скажіть мені,—я гори розстелю і ви по рівному за мною підете тоді.

— Ми гор не боїмось.

— Несуть нас крила.

Він. Брати мої! За мною-ж! Вище! Далі!

(Він іде. За ним, співаючи щось молитовне, ідуть десятки, сотні).

Завіса поволі спускається.

III КАРТИНА.

Ліс. Великі скелі. Гірська природа.

Він. Юрба. Дівчина. Хлопчик.

(Він,—сам, іде й спиняється. Гордо піднята голова, почувать ся сила, але помітно, як хитається часом його постать. Сідає на камені.

Хтось іде поволі і, углядівши його, говорить):

— Ах, ти сидиш.

Він (мовчить).

— У тебе вид, як крейда, білий. Ти утомив ся? Зане-
дужав?

Він. Ні, ні! Я довго думав. Думки-ж—вампіри: із мозку смокчуть кров і через те блідий і вид у мене, може. (Встає).
Недавно я боровсь з ведмедем. Єдина мить—і я лежав би на

землі, розірваний на шмаття. Єдина мить!.. Я подолав ведме-
дя. Але... єдина мить...

— А можеш думать ти, що він би міг тебе роздерти?

Він. Все може бути.

— Ах, що ти кажеш, що ти кажеш! Мене твої слова
косою підтинають... тебе ніхто не подолає.

Він. О, так,—ніхто! (*Тихо*). Скажи, я так тебе питаю,—
скажи, ну, як тобі здається?—Коли ми вийдем з лісу? Коли
ми ввійдем в Казку? Тринадцять днів ми пущами йдемо, а
ліс не рідшає.

— Коли ми вийдем з лісу?!.. У мене ти питаєш?!

Він. У тебе, так, у тебе. Скажи, ну, як тобі здається?

— А ти (*встає*), а ти хіба не знаєш?

Він. Я? Я—знаю я, я знаю, ну, а ти?

— На що тобі мене питати? Ранійш ти не питав нікого.
Ти вів нас, а ми ішли і вірили тобі.

Він. А ти тепер не віриш?

— Я не кажу сього, але мені не мов хтось камінь на-
ложив на плечі. Я далі йти уже не можу. Я упаду, я падаю...
Я ляжу, я стомивсь... (*Лягає*).

Він. О, брате мій! Устань і вірь: не зайде сонце ще за
гори, як ми угледим Казку.

— Сьогодні будем в Казці? Сьогодні?! (*Підводить ся
і знову опускаєть ся*). Ні, я полежу трохи, я стомивсь. (*Па-
дає біля його ніг*).

Він (*зхоплюєть ся, швидко підходить до дерева, обхо-
дить його кругом і оглядає все навколо*). Ми вчора тут були!
Се дерево я бачив!

— Що ти сказав?

Він. Нічого... то так... я сам собі.

— Так важко... Я засну... Коли ви будете іти, мене лишть! Я мушу відпочити,—я вас догнати встигну.

(Дівчина і хтось з нею ідуть бадьоро).

Дівч. А ти, мій соколе, мене чекаєш? Яка я рада!..

— *(Весело)*: Вона усе мене питала, чому врівні з тобою йти не може...

(Дівчина приглядається до Його, потім кладе йому руку на чоло.)

Дівч. Чого ти так замислився і наче... засмутився?

Він. Я змучився... Ішов... боровся... Я подумав... ах, я подумав...

Дівч. Ти змучився?

— Ти змучився...

(Тиша).

Він. Скажи мені... Скажи мені... учора ми... учора тут ми не були?

— Дріжить у його голос...

Дівч. Чого твій голос так дріжить? Ти, може хворий?

Він. Учора тут ми не були?

Дівч. Ти, може, був, а я прийшла сюди сьогодні тільки.

Він. Ти дерева сього не бачила ніколи?

Дівч. Не бачила ніколи.

Він. То, значить, так мені здалося... Ми далі ідемо?!..

Дівч. А ти... а ти... ти думав, що не... далі?

Він. Ні, ні... Я так і думав... і думав так, що далі.

— (*З долу, недужим голосом*). У мене він питає: коли ми дійдем в Казку? Слова його мене, як стріли, підтяли. Я з місця встать не можу..

— Питає?!..

Дівч. Хіба не знаєш ти? Ти заблудив? Ти збивсь з дороги?

— А де його корона?..

Він. Корона де?.. Не знаю. Я може в нетрах загубив її.

— Він загубив корону.

— (*З долу*): А я... її й не памятаю.

— Скажи, коли ми будемо в Казці? Ти-ж був, ти-ж знаєш.

Він. Я знаю... був... я знаю...

— Ну, так кажи,—чого-ж мовчиш?..

Він. Мені здається...

— Ви чуєте, як його голос дріжить? Ви бачите, як жакливо у його бігають очі... Він не знає... йому здається...

Він. Мені здається, що ми сьогодні будемо.

— Скажи, коли ми будемо в Казці?

Він. Принаймні... мені здається, що сьогодні.

— Йому здавалось і раніше... Хе, хе, хе!

Він (*встає*). Хто смів тут зараз засміятись? Чий голос тут мені над ухом продзвенів? Комар, чи хто хотів мене злякати сміхом? Я грому не боюсь! Ти чуєш?..

(*Тиша*). І смерть... останній мій триумф на світі!..

— (*Той, що лежав, підводить ся*)—Я не казав нічого. То ти спитав у мене, чи скоро ми у казку дійдемо,—я відповів

тобі, що я не знаю. Хіба я можу знати? Я тільки йду і сам не знаю—як іду. Мене несуть немов великі крила.

— І я нічого не казав. Твій голос задріжав,—я усміхнувся несамохіть.

Він. Коли несеш ти жертву Богови, не личить усміхатись.

Дівч. Він усміхнувся мимоволі,—прости йому.

(Здалека чути спів молитовні.)

— Ідуть, надходять... Ходім на зустріч їм.

— Ми їм розкажем те, що чули. *(До дівчини):* А ти лишишся тут?

Дівч. Я... тут лишусь.

(Двоє ідуть ліворуч і чути їх далекий сміх.)

Він. Хто засміявся?

Дівч. Ніхто, ніхто... то так тобі почулось.

Він. Ні, ні! Я чув, що хтось сміявся злорадно.

Дівч. То так тобі, соколе мій, почулось.

Він. *(проводить рукою по голові, зітхає).*

Дівч. Ти зітхаєш? Ну, заспокойсь, ну, усміхнись, ну, глянь мені у очі... А може ти того сумуєш, що загубив корону?!.. Не сумуй... Я знов сплету тобі вінок із квітів. *(Іде, зриває квітки і сідає біля його ніг).*

Він. Ти знаєш, що мені здалось? Мені здалось, що ми йдемо, йдемо вперед і знов вертаємось туди, відкіль і вийшли. *(Тиша).* Ні, ні, зовсім не те мені здалося. *(Тиша).* Мені здалось, що я себе дурманом обпоїв. Ні, знов не те... *(Ти-*

ша). Немов усі, що йдуть за мною, не ідуть (*тиша*). Немов усі сміють ся тільки з мене...

Дівч. О, мій улюблений! Хто сміє насміхатись?..

Він. Ні, я не те хотів сказати... Мені здалось, немов уся юрба іде за мною, щоб подивити ся на мене, як на диво. І се—не так, і се... не так... Ну, зрозумій... Мені здалось, що я лежу і сплю, мені-ж якийсь солодкий снить ся сон. І ось тепер, і ось тепер мені усе єдиним сном здаєть ся.

Дівч. Я й досі не сплела вінка тобі,—ламають ся квітки. Пелюстки облітають, а стебла все ламають ся.

Він. Се справді сон солодкий. Невже-б то я, слабкий-найслабший від усіх, міг повести усю юрбу із лісу?.. Невже-б я зміг, я-б перший зміг іти і розривать терни колючі?! Невже-б я міг, як стрілами, очима ранити і тигра й лева?.. Не вірю я. Се сон усе!.. (*Тиша*). Не знаю, може і не сон, а тільки я слабкий... найслабший...

Дівч. Ти плачеш? Плачеш? (*Кидає квітки*). У тебе сльози?

Він. Ні, ні! се так...

Дівч. (*гордо*). Устань і вислухай мене. Я, може, більш сього ніколи вже казати не стану... Ти вів юрбу... Ти розривав кущі тернові. Ти зламаував дуби столітні, ти з левами поводивсь, як зі псами. Ти вів нас в світлу Казку. Ти нам про-рокував і ми в словах твоїх пророчих у той же впевнювались день. Ти був найдужчий від усіх. Ти не бояв ся ні грому, ні вітрів, і блискавки безсило падали, буючись об мідь грудей твоїх нелюдських. Я більш нічого не скажу. (*Чути далекі співу*). Я йду на зустріч сестрам і братам. Вони вітають

ранок. Ранок! Ти засвітив його і сам безсило погасаєш:
(Іде на зустріч співам).

(Він сидить замислений і слухає співи. Співи згодом стихають і розлягається сміх. Прислухається, встає. Поволі в йому прокидається сила, він виростає і, ставши в горду постань, відхиливши голову назад, стоїть і жде.— Регіт наближається і юрба ввалюється на сцену. У одного на високому кілку Його корона. Юрба уледівши Його, спиняється і мовкне. Опускається кілок з короною; страшні обличчя ховаються ся. Де-кілька хвилин — тиша).

— (Ззаду, тихо): Учителю! Нам сказали, що ти з дороги збив ся. (Легкий сміх, гудіння).

— Нам сказали, що ти не знаєш, куди іти.

— Нам сказали, що ти згубив корону. Ми знайшли.

— Нам сказали, що королем не був ти зроду.

— Нам сказали, що ми ніколи не вийдем з лісу!..

Він. Хто вам сказав? Хай вийдуть ті і ще раз скажуть.
(Тиша).

— Я не казав.

— І я.

— І я, хоч забожусь, і слова не казав такого.

Він (підвисшеним голосом). Хто смів сказати в той ранок дивний, коли ось-ось ми вгледим браму Казки? Хто смів (кричить) сей ранок затуманить?

(Юрба одступає, згорблюється, стає сірою).

Він. Я вам знайшов дорогу, я вів вас в Казку дивну, я вів із ночі в день і от, коли пройшли ми сотні миль, коли

підходим ми до Казки (*кричить*), коли я ввесь в крові і ранах,—ви смієтесь? Брати! у мене сльози!

— Він плаче?

— Він плаче?

— Він плаче! Ха, ха, ха!

(*Юрба наступає, впливають страшні обличчя.*

— Ха, ха! Ха, ха! Ха, ха!

Він (*по тиші*). Так ви не люде, а страховища якісь?! Я вас... боюсь!..

— Він нас боїть ся, а ми ішли за ним! Ха, ха, ха, ха!

— Хто йшов? Принаймні я не йшов.

— Я не йшов.

— І я.

— І я.

Він. Так ви не йшли зо мною? Ні? Так я не вів вас?! Ні?! Я божевільний?!

— А ти... ти думав, що ішли? Ха, ха, ха, ха!

(*Регіт. Підіймають кілок з короною і вертять ним*).

— Ха, ха! Король! А ти і досі думаєш, що ти король?!

Він. Хто... думає?!

— Уже-ж не ми.

— Ха, ха!

— Уже-ж не ми!

Він. Так ви не йшли за мною? Я вас не вів нікуди?

— Ти ще питаєш нас?

— Ха, ха!

— Та годі з ним балакати! Назад! Рушаймо на домівку.

— Ходімо навпростець! Ось я дорогу знаю.

— Ні, краще я...

— Давайте я попереду піду! За півгодини доведу вас.

— Ось він нехай попереду іде... ось... він!

(На людину, подібну до горіли, надівають вінок).

— Король! Король! От так король!

— Ведмідь злякаєть ся такого короля!

— Ха, ха, ха, ха.

Він. Страховища! Хтò-ж ви? Ви привиди?

— Ми привиди?

— Ми привиди? Хто привиди?!

— Ти привид сам!

(Кидають каміння, друкки. Хтось з дівчат в юрбі голосно скрикує. На сцені робить ся темно, потім поволі яснішає. Він лежить і стогне).

Він. Розбили голову... розбили голову... Я уміраю... Я уміраю...

(Дитячий голос з-гори): Хто там?

Він. Я уміраю... я умру...

(Сходить з гори хлопчик років 10, в білім убраннію).

Хлопч. Ти хто такий?

Він *(мовчить)*.

Хлопч. Ти хто такий? Ти впав? Розбив ся?

Він *(мовчить)*.

(Хлопчик *підводить йому голову*).

Він. Се привид знову?!

Хлопч. Я— хлопчик!

Він. Чого ти тут? Як міг зайти в такі ти нетри?

Хлопч. Я був тут на вузліссі, коли—твій стогін чую.
От я й пішов на голос.

Він. Ти на узліссі був? Ти кажеш—на узліссі?.. Що ти кажеш?..

Хлопч. Із Казки я пішов, щоб тут зірвати папороть розквітлу. Тут на вузліссі що-дня розквітлу папороть знаходять, а иноді цвіте їх сила! Тоді весь ліс здається в золотім вінку.

Він. Тут Казка, кажеш ти?!..

Хлопч. За лісом зараз Казка.

Він. Тут ліс кінчається?

Хлопч. Кінчається тут зараз.

Він. За лісом—сонце?

Хлопч. Сонце. У казці завжди сонце.

Він. Сонце!!.. Не вірю я, ти—привид!

Хлопч. Ну, глянь: я гілку відхилю і ти дорогу вгледеш.

Хлопчик *відхиляє гілку і ціла стяга соняшного проміння летить ся через просвіт і вривається на сцену*).

Хлопч. Ти бачив браму Казки? У золоті вона горіла.

Він. Так я не помиляв ся?! Так я їх добре в Казку вів?
Ми швидко будемо у Казці!! (*Гукає, але голос його ледві
чути*): Люде! Люде! Брати мої! Я вас довів! Ще два-три кро-
ки! Люде! Люде! Люде!..

Хлопч. Твого вже голосу ніхто почуть не зможе.

(Робить ся темно).

ЗАВІСА.

НА СВОЙ ШЛЯХ.

Чоловік. —

Жінка. — —

Служниця.—

Велика кімната—кабінет. Жінка, як видно збираєть ся в дорогу і складає речі в саквояж. Зняла фотографію, подивилась на неї і знову повісила на стіну.

(Входить чоловік. Вона спинилась і підійшла до його).

Жінка. Не сердь ся.

Чоловік *(злегка увільняючи руку)*. Безповоротно ти рішила?

Жінка. Безповоротно, любий...

Чоловік. І не боїшся ти всього, що може стати ся з тобою?..

Жінка. Однаково... Нічого не боюсь.

Чоловік. А ти не думала, що сам я можу кинутись у вир життя... зустріти кого-небудь... Полюбиты...

Жінка. Ну, що ж?—люби! Себе не силуй. Любов сильнійше нас! Бороти ся даремно і не треба.

Чоловік. І ти спокійна будеш, знаючи, що я люблю вже другу, що я уже не твій, а іншої?

Жінка. Що ж... я радитиму за тебе.

Чоловік. Радитимеш?!. І ти мене любила?

Жінка. Любила і люблю.

Чоловік. Любила?!

Жінка. Так, я тебе любила і люблю. Тобі здається дивним, що кидаю тебе, коли люблю.

Чоловік. Не дивним,—неймовірним!

Жінка. Ах, все нещастє в тому, що ми не можемо один другого зрозуміти... Як ти не можеш уявити, що крім любови щирої, глибокої, палкої, єсть інші зорі, які зовуть і вабляють душу. Без світла їх в душі не грають са-моцвіти, а сплять холодні, сірі, як каміння.

Чоловік. Скажи мені—чого ти хочеш. Я все зроблю для тебе.

Жінка. Волі... єдиної я волі хочу.

Чоловік. Ти полюбила кого-небудь?..

Жінка. Нікого я не полюбила й не люблю. Але з тобою мушу розлучитись, щоб розкувати душу.

Чоловік. Куди ж ти їдеш?

Жінка. Я не знаю.

Чоловік. Невже не думала? Не вірю я... не можу!

Жінка. Не ображай. Не маєш ти ні права, ні підстави. (Павза). Єдине знаю я, що їду. (Павза). Мені хотілось би поїхати кудись до моря, кудись на берег океана. Могучий, вільний, мудрий, він скаже те, чого я жду, чого я хочу. Він знає, де

лежать великі скарби, в яких глибинах сховані цілющі ліки для душі. Він знає безліч тайн, яких не знаєм ми. Я буду довго з ним, я буду дні і ночі з ним самотно розмовляти, я буду прислухатись до гніву—стогону його, до тихих скарг, зітхань глибоких і надій. Він мудрий скаже те, чого ніхто не міг мені сказати. (*Павза*). А потім—я не знаю, куди піду і що робитиму... Куди він скаже...

Чоловік. Ти вернеш ся?

Жінка. Не знаю... Може і вернусь.

Чоловік (*в задумі*). Неначе сон... Неначе ти ві сні жартуєш... Скажи—се, справді, жарти?.. Ну, всміхнись, скажи, що жарти...

Жінка. Ні, правду, правду говорю, мій любий. От ти мене не хочеш зрозуміти.

Чоловік. Не можу... Як?—ти любиш і ідеш від мене.

Жінка. Так, я іду, щоб відшукать себе колишню. В мені, здасть ся, не лишило ся свого нічого. Усе полонено, заповнено тобою. Я думаю, як ти, ненавижу й люблю, як ти ненавидиш і любиш. Бажаю я тобі бажаного. Мене немає—я умерла. Моя душа—твоя раба. Колись в мені своє щось мучилось, жило, боролось,—тепер воно окамяніло. Я йшла кудись і думала: а чи не буде се для тебе неприємно? Стривала ся на вулиці з ким-небудь, хто був тобі, тобі лише, не до вподоби,—і обминала. Ти уяви—нікому я і досі ні одного листа не написала, з ким листувала ся до шлюбу. Я думала про тебе тільки...

Чоловік. Чому ж мені про се ранійше ти ні слова не сказала?

Жінка. Я за собою стежила, я прислухалась, як в мені поволі умірає власне „я“. Я чула, як твоє велике, дуже „я“ вривається в усю мою істоту, як без жалю воно моє все власне убиває, душить... О, без жалю! (Павза). Не знала я, що робить ся зо мною і вже коли я вгледіла саму себе в труні, я зрозуміла, що умерла. Ти все в мені убив. (Павза). Ти уяви струмочок... Ось він біжить, співає пісеньку, шумить, воркоче У його власний світ, хоч може й не широкий. У його власні радощі і муки. Так роки йдуть, а він біжить і розмива собі дорогу. І враз страшний, південний вітер несе пісок, камінне і огонь! Минуло вісім років і там, де тихо він шумів колись, буяло часом море! Ревли, стогнали, бились хвилі, але були ті хвилі не його. Вони були чужі! А иноді кудись зникали хвилі і навкруги одні піски безмежної пустині червоніли. Піски душі твоєї. І так тягли ся іноді не дні, не тижні—місяці і роки. А потім знову грім і злива. Думки твої палали і кидали мені у душу блискавки. І я від щастя задихалась... І вся жила тобою... (Павза). Я стала зеркалом твоїм. Ти робиш рух—і я роблю, сумуєш ти—і я сумую, смієш ся ти, радієш—і я радію і сміюсь. Коли тобі на мент рожевий день погасне,—і він мені стає чорнішим ночі...

Чоловік. О, ластівко моя!.. А я не так се розумію... Мені здаєть ся, що наші душі злили ся так, що ми самі не знаєм—де починаєть ся твоя і де кінчаєть ся моя. Скажи, хіба твоя душа, твої думки, бажання чужі для мене?! Чи може коли-небудь вони були мені чужими?

Жінка. Колись були чужими, аж поки не умерли, а тепер... нема їх в мене власних... Я повна вся твоїх бажань. Прости мене, мій славний, дорогий, єдиний... Як не те-

пер, то зрозумієш потім... Я довго мучилась, багато я ночей не спала, боролася, хотіла перевірити, чи се не сон тяжкий зо мною. Любов до тебе я могла-б перемогти, але не могла перемогти жалю до тебе. Я думала: от встанеш ти,—ніхто тебе не стріне усміхом і ніжним словом, самотно сядеш ти за стіл і схилиш ся на руку... Але мені здавало ся, що жаль для дужого—образа! І гнала я його від себе і говорила, що люблю тебе, що дужих тільки люблять. (Павза). Ні, ні,—доволі! Я може тисячі разів ще пожалкую, що кинула тебе.

Чоловік. Як хочеш...—їдь. І не забудь, що ти для мене все, що завжди ти у мене знайдеш те, що зараз губиш.

Жінка. Спасибі... без кінця... колись ти зрозумієш і простиш.

Чоловік (*в задумі*)... знайти, прожити стільки років і знову розлучитись... До берега пристати і опинитись знову серед моря, серед колишніх бурь без керми і... мети... Так, так... без певної мети... Вони одразу можуть всі погаснути...

Жінка. Хіба не знаєш ти, що берег—сон, спочинок. Але для стомлених, хто сил уже не має, щоб взять весло у руки...

Чоловік (*встає і нервово ходить по кімнаті*). Так! так... Ну, що ж,—поборимось!.. О, ще у мене стане сил для боротьби з негодами життя! В сих грудях серце ще не перестало битись! Вперед! Ха-ха! До островів нових, незнаних! На зустріч хвилям і вітрам, на зустріч невідомому!.. Чому,—я сам не знаю, але, в безсонну ніч, з туману, мета мені всміхнеть ся і покличе. (*Захоплюючись*) Житє одно і все во-

но в шуканню! І я піду шукати! Була одна дорога, а тепер лежить передо мною безліч! Тепер я вільний!.. Немов чиясь рука з мечем між нами опустилась і поділила нас на двоє. Розбила і розірвала ті ланцюги-кайдани, що нас скували в одно і ціле до могили! Ха-ха-ха! О, зараз серце все в крові, а мозок у огні думок колишніх! Тепер мені самому тісно в стінах! Я хочу волі сам!.. *(Ше жадібно воду)*. Забилось серце... защеміло... *(Павза)*.

Жінка. Не треба... Заспокой ся! Не муч себе, не убивай мене, не треба... І ти і я прокинемось зі сну і стрінемось новими. Коли дерева одцвітуть, вони скидають лист, щоб знову зацвісти новими, свіжими квітками.

Чоловік... У нас колись росла акація в саду, вона що року в осені у друге розцвітала двома-трьома квітками, але ні разу плоду не дали квітки.

Служниця *(входить)*. Скажіть, що треба забирати? Вже коні біля ганку.

Жінка. Отсе візьміть *(показує на речі)*. То я сама візьму. *(Служниця забірає пакунки і виносить)*.

Жінка *(до чоловіка)*. Прощай... До зустрічі! *(одягається)*.

Чоловік. Ні, ні! Ти їдеш? Їдеш?! *(Кричить)*. Сього не може бути! Ти кидаєш мене?!

Жінка. Прощай...

Чоловік. Скажи—коли ти вернеш ся? Весною?

Жінка. Не знаю... Не знаю—скільки пройде весен, але тебе несу я в серці.

Чоловік *(Падає до її ніг)*. Ні! ні! Ти не поїдеш, ти не поїдеш... Я буду другим, я буду зовсім другим!

Жінка. Не треба... Будь самим собою, таким же дужим, як і був (*цілує його*). Прощай... (*Зворушена довго стоїть, бореться з собою і перемогає*). Через годину потяг мій відходить... Прощай ще раз... мій любий, дорогий, єдиний... Прощай, прощай! (*Палко цілує його і виходить*).

(*Він стоїть як остовнілий, кидається до вікна, довго дивиться в його, в знесилі схиляється на стіл і плаче*).

Служниця (*входить*). Веліли вам вклонитись низько, низько пані.

ЗАВІСА.

ПРИ СВІТЛІ ВАТРИ.

Марія. — —

Давид. — —

Галя. — — —

Андрій. — —

Ніч. Сад. Будинок. Біля будинку фонтан з басейном. Із розчинених дверей летить ся полоса гарячого світла. Весь сад в морі легкого прозорого місячного срібла. І все навкруги ніжно і ажурно.

Галя. Він обіцяв сьогодні бути... Ти рада?

Марія. Рада... Але я і досі не чую в степу його коня.

Галя. Почуєш. Зараз ще так рано. Він може приїхати зовсім пізно.

Марія. Він завжди приїздить в сей час. *(навза)*.

Галя. Маріє! Слухай... Я давно хотіла спитать тебе... ти... любиш його? *(навза)*—Він тебе любить? *(навза)*. Він знає, що ти любила другого?!

Марія.—

Галя. Чого ж ти мовчиш? Бачиш—яка ти нещира! А я все тобі кажу, до найменших дрібниць! Навіть розказала тобі, про що ми говорили вчора на човні...

Марія. Моя голубко! Славна, дорога, люба! В сїм білім убраннї ти справді нагадуєш голубку, або лебідку, що вийшла на берег із озера.

Галя. Я хочу розпустити коси... я расплету їх і роскидаю по плечах. Андрій тоді називає мене русалочкою. Слухай, Маріє! Расплети і ти коси! Він ніколи не бачив тебе з розпущеними косами... *(павза)* Ти не хочеш? Може йому не подобаєть ся?

Марія. Не знаю.

Галя. Ах! Як би хотїлось менї, щоб ти була щаслива! Як би менї хотїлось, щоб нарештї ви вже вийшли з зачарованого кола...

Марія. Не знаю...

Галя. Ну, Маріє! Я не хочу, щоб ти була такою! Не хочу! Менї нарештї стає душно. Я хочу, щоб сьогодні ми були щасливі. І ти, і я *(павза)*. Слухай! Я хочу роскласти сьогодні ватру. Я люблю огонь серед ночі, і він переносить мене в ті далекі часи, коли люде дивились на нього, як на бога. Андрію! Андрію! Кинь свої книжки і виходь сюди! Ніч ясна, як сонце! Ти чуєш...

Голос Андрія. Через пів години. Навіть менше!

Галя. Ні хвилини! Я не хочу! Я не дам тобі читати. Не дам!

(Біжить на ганок і зникає).

Марія. *(Схопила себе за голову, замерла. Зітхнула. І, здаєть ся, від зітхання зателестїло листе і переплутались*

місячні промінні. Прислухається і чує гомін копит. Розцвітає, очі її запалюють і враз—сльози—ридання).

(Галля і Андрій входять).

Галля. Маріє! Що з тобою? Що з тобою? Ти плакала?

Андрій. Отак! Ні, вас зовсім не слід кидати одних...

Галля. Годі! Ось розкладемо ватру, посідаємо навкруги, і будемо розказувати казки. Чудесні казки! До самого ранку! Ех! Житє не повертаєть ся! І коли воно не дає щастя, то мусимо самі взяти у його.

Андрій. Так, Галю так! Не дає,—так самі візьмемо!

Галля *(прислухається ся)*. Чуєш! Іде! Іде! Їй Богу хтось їде! Хтось підїхав до брами! Се Давид! Ну, а ти... плачеш! Я побіжу зустріну! Ау! Ау! *(Галля з Андрієм пішли праворуч на зустріч, Марія—в будинок).*

Голоси... А ми вже вас не ждали!

— Я була певна, що ви приїдете...

(Входять Андрій, Галля і Давид).

Давид. А де ж?..

Андрій. Марія в кімнаті... Вона зараз! Вона почуває себе трохи зле сьогодні.

Давид. Що з нею?

Галля. Нічого, нічого! Так... Просто так.

Давид *(вглядається в обличчя Галі, наче хоче зрозуміти причину).*

Галля. Знаєте що?! Знаєте! Ми сьогодні рішили розкласти

ватру, сісти навкруги і говорити казки. Правда—орігально!? Ви нічого не маєте проти?

Давид. Звичайно! Казки нас переносять в той світ, де єсть іменно те, чого нам тут бракує... Казки доповнюють жите.

Галля. Ну, то не гаймось! Берімось за роботу! Збіраймо гіллє. На тому кедрі безліч сухих гілок. А ви, Давиде, теж полїзете на кедр?

Давид. Мені може пощастить найти і на землі. А де ж Марія?

Галля. Вона сю хвилину прийде.

Андрій *(здалека)*. Та тут цілі гори сухого хмизу!

Галля. Се я знайшла! Се я знайшла! *(Побігла до Андрія і зникла)*.

(На ганок виходить Марія, простягає руки. Давид швидко їде до неї на зустріч, але спиняється і спокійно подає їй руку).

Марія. Чому так пізно?

Давид. Ви сьогодні прекрасні, як ніколи. Вас ще ніхто такою не бачив...

Марія. Покиньте мучить.

Давид. У мене вже немає сил.

Марія *(глибоко зітхає і сїдає біля фонтану)*. Давиде! О, як я вас знаю, як вас знаю! Здається, в вашій душі немає ні одного куточка, якого я не бачила, не знала!

Давид. А я вас не знаю! Зовсім не знаю! Чужа ви мені! Ваш образ мені безмірно рідний, а душа—чужа. Я боюсь її, як... гадюки!..

Марія. Що ви, що ви!.. Гадюки?!

Давид. Як темної ночі. (*Доносять ся веселий голос Андрія і срібний сміх Галі*). Так,—вона для мене як темна ніч, що заховала усі тайни від мого ока, завісила безодні і скелі. Ідеш і не знаєш—де упадеш, де розібеш свою голову.

Марія. Ні, Давиде, помиляєтесь, помиляєтесь, я з вами щира, як ні з ким.

Давид. Тепер?

Марія. Як ні з ким не була ніколи...

Давид. Як ні з ким!? (*Схоплює її за руку, довго дивиться на неї*) Квітка, що береже на устах своїх отруту...

Марія (*чуло*). Давиде! Яку?

Давид. Минуле... (*Марія тихо скрикує*).

Андрій (*і Галя виходять з хмизом*). Ось і ми! Тепер запалимо огонь.

Галя. І полягаємо навкруги! Як цигане!

Давид. Справді! Уявіть, що ми цигане.

Їхали, їхали і нарешеті зустріли ліс. Звечоріло... розпрягли коней, пустили на траву, а самі лягли біля вогнища і замислились... Бог знає над чим. Може над тим, що справді може найкраще отак їздити по землі, ночувати під зорями, вставати разом з сонцем. Там десь змагаються, одні падають і ранені сходять кровю, а другі співають гімни перемоги на їх трупах... Нові ідеї, нові думки п'янять їх мізок, обіцяють лаври і кайдани, одного ведуть на бенкет, а другого кидають в прірву, а ми ночуємо під зорями і встаємо разом з сонцем... (*павза*). Жите як метелик: подув вітер і зламав крила.

Марія. О, так. Подув і зламав крила.

Андрій. А тому треба жити! Любити, захоплюватись. Правда, Галю?

Галя. Правда, правда!

Андрій. Не треба робити з життя якоїсь інквізиції. Хочеш—візьми, — не хочеш — кинь. Треба жити повно! Треба любити радісно! Правда Галю!? Так — як ми з тобою... а не так як інші... Ех, та хіба вони знають—що таке любов! Любов—келих вина. Налий і пий його! А по їхньому любов якась страшна хвороба, від якої вони ледве ходять, ледве дишають. Вони навіть не знають, що таке любов.

Любов—се бузовий кущ, на якому співає соловей!
Хочете—я розкажу Вам маленьку казочку.

Галя. Ах, як гарно горить! Підкладіть дров!

Андрій. Ви не хочете слухати?!.. Ну, то слухайте: Був собі один лицар, молодий, прекрасний. От і настав йому час любити! Але кого? Він хотів найти жону, яка його любила б так-же глибоко і палко, як він хотів любити. От і думає він: зроблю я такий вчинок, що здивує пів світу, і та, яка завітчає мене лаврами, та і стане моєю дружиною. Він хотів, щоб його любили за славу, за відвагу, за той скарб, що був в його серці... От коли він так сидів засмучений і вигадував, що зробити, прийшла якась дівчина і положила вінок на його голову з простих польових квіток. Вона сказала йому: „Я нічого прекраснішого від твого смутку не бачила. Візьми сей простий дарунок від мене. Інші принесуть тобі троянди—я принесла тобі прості квітки“. Глянув лицар,—божа краса! І угледів він в небесних очах таку глибоку любов, як само небо, але нічого не сказав їй, не подякував навіть. Пішла дівчина

і трави схилялись від її зітхання. А лицар радіє і думає: Ти полюбила мене за смуток, а як же ти полюбиш мене за славу!?

Галя. А я догадуюсь, що стало ся потім... Вона і вдруге прийшла з такими квітами... Так?

Андрій. Ні, вона більше не прийшла до його, і між тисячами, що вітали його лаврами, він її не угледів...

Галя. Чудесна казка! Ти сам вигадав? Скажи!

Андрій. Се однаково...

Галя. Але яка смутна казка!.. Правда, Маріє, смутна?

Марія. Смутна.

Давид. Ну, я розкажу вам веселійшу.

Був собі не лицар, а так, досить звичайна людина,— ну, скажемо, поет, художник, або музика. От раз він пішов на бал, сів десь в кутку, як завжди один, самотний... Він сидів і слухав ту музику, що бренїла в його серці. І терпів муки, муки неказаних слів, невітлених образів. І марив... Не сказати про що... Може про те, чого не скажеш ні словами, ні фарбами, ні звуками.

І враз він бачить надзвичайної вроди панночку. Вона оточена цілою юрбою закоханих. До ранку, як тінь, він ходить за нею і нарешті їх очі стрівають ся. І усміхаєть ся йому панночка такою усмішкою, за яку можна віддати все! Одно слово: і на тобі душу, і на тобі жите!

Скінчив ся бал, погасли огні і розійшли ся дому. А поет стоїть в темній салі і заплющує очі від соняшної усмішки. І збудував він в своїй душі із сліз, із пісень палац, і самоцвіти заграли веселкою і відбили тінь її усмішки. І бачить він одно-

го вечора панночку з якимсь паном, і усміхаєть ся панночка тією-ж усмішкою своєму знайомому. І в той же мент завалив ся палац, розсипали ся самоцвіти і погасли. Нічого не лишилось... Тільки дух його остав ся на руїнах, щоб вічно плакати над ними...

Г а л я. Уже—кінець?!.. І се сумна казка...

Марія. Ні, не кінець! Я докажу. Дозволите... Давиде?!..

Г а л я. Марія докаже! Се цікаво! Марія докаже!

Марія. І угледіла панночка, що її любив той, про кого вона не сміла навіть думати. І зрозуміла панночка, кого вона втратила, і розшукала того майстра, і схилила ся перед ним на коліна. І притулила його голову до свого серця. А в її серці бреніли тисячі струн, шуміла буря, плакав вітер, розцвітали квітки... Але встав поет і одійшов з погордою. І схопилась панночка за серце, але не могла його втримати, і стали струни жалібно рватись і... порвались. Захолола кров, застигло серце, мертвою пішла панночка і жила мертвою ціле жите.

Г а л я. Ну, ну... А поет... Що-ж далі? Що далі?

Д а в и д. Я докажу.

Г а л я. Як хороше! Казка буде без кінця. Як весело! Доказуйте!

Д а в и д. Я забув ранійше сказати, що панночку покинув пан і вона стала шукати забуття. І схотіла свої рани загоїти новою любовю, любовю поета.

Все вона віддала минулому. Не лишилось на ниві ні одної квітки; всі зірвала, всі однесла на могилу. І з душею

повною холоду, і з душею повною відчаю вона прийшла до поета, щоб зогріти свою кров і душу. Нічого їй не сказав поет, і вона вернула ся ще більш самотна на труну з своїм минулим. О, то не в її серці рвали ся струни, а в серці поета. І сказав поет: „Між нами стоять високі гори, зелені ліси і не перейти мені через сі гори, і не пройти мені через сі ліси, але кров мого серця скаже, як я тебе люблю“. І ударив він в своє серце і гаряча кров струмнем бризнула із його. І пробив струмень високі гори, і пройшов ліси, і розлив ся рожевою затокою навкруги панночки. Почервоніло небо, распекло ся сонце і не стало затоки. Золотою хмарою полетіла вона над землею, щоб нагадати їй, що єсть любов, що легше умерти, ніж віддати її частку комусь іншому.

Галя. Мені страшно!

Марія. Страшно! Погасла ватра! (*Кричить*). Запаліть ватру! Андрію! Запаліть ватру!

Давид. На віщо? Любов ясна. Любов—як сонце! Вона розцвітає, як вогняна квітка, на темному небі душі і розкидає свої золоті пелюстки в найтемнійші безодні.

Любов ясна, як пісня небесних духів, яка чуєть ся тільки раз в житю.

Любов чиста, як вода сього фонтану...

Марія. Запаліть ватру!

Давид. Коли ранена любов задихаєть ся в серці, вона розриває його і сходить червоною кровю. Мовчазна живою, мертвою вона говорить сильнійше від грому!

Марія. Запаліть ватру!

(Чуєть ся слабій крик Давида).

(Всі з жахом схоплюють ся. Розгораєть ся ватра. Схилившись на басейн, лежить Давид, і в рожевому світлі ватри відбиваєть ся кривава вода басейну).

ЗАВІСА.

ТАНЕЦЬ ЖИТТЯ.

Брати: Перший.

Другий.

Третій.

Четвертий—ідіот.

Сестра. Років 16—17. Надзвичайної вроди.

Батько.

} Горбачі.

Кімната в вечірній сутінні. Ліворуч нерухомо, як статуя, сидить четвертий брат. Другий—схвильовано, нервово ходить по кімнаті.

Перший брат. Сядь, заспокой ся. Все буде гаразд.

Другий брат. Заспокой ся!.. Лікар зараз сказав, що через пів години він привітає нас з братом, або сестрою.

Перший брат. Тихше! Батько упав на коліна і молить ся. Я ніколи не бачив його таким страшним і дивним! Його обличчя перекошено жахом, а очі світять ся чимсь невимовним. Здаєть ся, чорна, як ніч, скорбота злилася з ясною, як сонце, вірою, покинула свої таємні оселі, спинилась в очах і застигла в німім крику, в німім благанні. Здаєть ся, сама душа плаче великими слізьми, своїми поглядами проймає небо і в його безмежних просторах шукає Бога... Здаєть ся, вона найшла його і говорить без кінця і благає. Так може молитись лише той, хто висить над прірвою. Здаєть ся, він

певен, що шоста дитина родить ся не калікою. (Павза). Чуєш, скільки муки в його зітханнях і надлюдського екстазу в мовчанні?! Так може мовчати лише той, хто слухає далекий голос самого Бога.

Другий брат. Я певен, що і шостий брат родить ся калікою. Краще б йому не давати життя.

Перший брат. Не говори сього, мій брате. Нікому не відомо—яка чекає його доля.

Другий брат. Я передбачаю його щастє. Першим проблизком його свідомости буде думка, що він не такий, як люде. Перша його радість буде отруєна смутком, віра—відчаєм, а гідність глумом, або співчуттем до каліки. Перше слово, яке він почує і зрозуміє—буде „нешасний“. О, хіба ти забув і забудеш коли небудь, скільки ми знущання і глуму зазнали в „золотім дитинстві“!? Як боляче вони вражали наші душі. Ми боялись вийти на вулицю, ховались на подвір'ю по кутках і крізь щилини дивились на дитячі забавки... (Павза). У наших душах родились прокльони раніше, ніж родять ся вони у других.

Перший брат. На що ти се говориш, коли він молить ся? Він може чути нашу розмову.

Другий брат. На що він дав йому життє?

Перший брат. Мовчи.—Він дасть відповідь не нам, а Богови.

Другий брат. О, ми занадто будемо добрими, коли самі у його не питаємо... (Павза).

Я бояв ся за сю ніч. У брата була така лютість в очах, що мене трусило, як в лихоманці. Мені здавалось, що він збожеволіє від неї. Найлютіший звір ніколи не буває таким лютим. Він нічого не міг говорити і тільки дивив ся кудись вперед себе, і здавалось—перед його поглядом падали мури, провалювались гори, зникали обрії і давали йому дорогу... І тільки тоді, коли заплакала скрипка, я зітхнув вільніше, наче з мого горба скотились тисячі скель. Батько притулив ся до кутка і слухав згуки. А коли вони стихли, і рука брата безсило упала на бік, батько стис зуби, підбіг і припав устами до неї. Він зрозумів і прийняв прокльони свого сина. І мені так стало обох їх шкода, що хотілось одним рухом убити їх і заспокоїти на віки.

Перший брат. Опамятай ся, брате, і не говори такого страшного. *(Заглядає в кімнату)*. Батька немає. Він пішов в старий дім. Велика таємниця життя відбуваєть ся в ньому. *(Чують ся на хвилину і потім стихають жагучі згуки скрипки)*.

Другий брат. Чуєш, як розриваєть ся його душа?!.. Та, яку він любив мовчки і здалеку чотири роки, відповіла йому, що не може бути його жінкою. Се сказала вона на концерті після тріумфу. Він порвав струни і вийшов на естраду блідий, як смерть. Він більше не міг грати, а коли сотні голосів заревли як звірі, він переміг себе і заграв на двох струнах так, як ще ніколи не грав доти. Крізь мертву тишу я дивив ся на його, і в той час, здавалось, у його не було горба. З того часу він не спить і ходить, як божевільний... *(Павза)*. Краще було б йому не родитись.

Перший брат. Коли я гляну на матір і углежу в її

небесних очах стільки розуму, смутку і глибокої, непереможної віри в життє, мені так легко і радісно стає на душі. І в той мент я може хотів би, щоб наш маленький брат родився на світ калікою.

Другий брат. Я розумію тебе. Коли б він родився здоровим, се зробило б його самотним серед нас. Ми може б його зненавиділи, як голодні ситого.

Перший брат. О, ні мій брате! Він страждав би менше нас і в своїм стражданні він ніколи так високо не зміг би піднести ся. Ти памятаєш останню книжку нашого батька?! Ти памятаєш його слова: „Страждання—се стежка, яка веде на високі гори раювання. Тільки той, хто страждав, пізнав світ і поділив тугу його Творця. Тільки той був щасливий, чие щастє згоріло в стражданні“. Так говорить наш батько.

Другий брат. І для того він погасив світ сонця в наших очах і наповнив наші душі пітьмою распачу. Хіба він спитав мене, чого я хочу! О, коли б спитав, я сказав би йому! „Жити я хочу! Радости, боротьби, любови, взаємности, роботи! Я хочу цвісти, як цвіте усе весною, любити, як любити все в природі і розлучитись з нею і з житєм, як з молодію, як з келихом допитого вина! Я хочу земних радощів і не вимагаю ніяких нагород після життє“. Ось моя філософія і кожний має право мати свою. Батько не поцікавився нею.

Перший брат. О брате мій; хіба зрівняєть ся краса радости з красою страждання?.. Краса дня—з таємною красою ночі?! (Павза). Терпінне—ось вища філософія, мій брате.

Другий брат. Може він не терпить?!.. (показує на того брата, що сидить, як статуя).

(Входить Сестра в яснім убранні, з гілками розквітлого бузу в руках, висипає їх на стіл, підходить до четвертого брата, обнімає його однією рукою за голову і дає йому червону троянду).

Сестра. В саду я була... Сиділа і дивилась, як засипає життя під широкими, тихими крилами вечора. Мені здавалось, що я чую згуки, які снять ся деревам і квіткам, і бачу їх сни. Мені здавалось, що їм снять ся жагучий, жагучий вітер і ціле море сонця. Я певна, що ві сні дерева і квітки не страждають. Я сиділа і прислухалась до тиші і дала їй волю ввійти в мою душу. А коли все заснуло і потонуло в глибоких снах, я підійшла до квіток і зірвала їх... Я зірвала їх, коли вони спали. Мені здавалось, що я зробила для їх щось велике, таке ж велике,—як життя: вони умерли, не знаючи, що умірають. Вони не встигли про се подумати.

Перший брат. Ти говориш щось страшне. Я так люблю жите, що хотів би прожити його до останньої хвилини. Кажуть, що в останню хвилину все жите переживається у друге. Найдорожчі образи, що давно зникли навіть з твоєї памяти, Бог зна відкіль, приносять ся до твого ліжка, щоб оточити його, щоб глянути на тебе в останнє і попросити ся на віки. І стільки сліз і краси в сій трагедії, що немає сил не пережити її...

Другий брат. Трагедія—усе життя.

Сестра. Не говори так. На віщо душу розриваєш?

Житє таке коротке. Житє таке коротке!.. Я не хочу, щоб ви були сьогодні, як завжди, засмучені. Я хочу, щоб ви були сьогодні радісні. Через де-кілька хвилин збільшить ся наша родина. Народить ся на світ душа, щоб перейти його довгий шлях і допомогти в дорозі другим душам. Я щаслива, що буду завтра на руках тримати маленьку, безпорадну істоту, яка все чує, все бачить і, мов зачарована, нічого не розуміє. Я вже написала для неї веселий, веселий „таночок“ і грала сьогодні братови. Він порадив його переробити для двох скрипок. Він теж буде зо мною разом грати маленькій крихотці. Я певна, її оченята засміють ся, і буде їй весело. (Павза). Я не розумію вашого смутку. Може, що стало ся недобре?

Перший брат. Ні, все гаразд наша сестро. Все гаразд: небо милосердне.

Сестра. Сьогодні нам треба бути веселими. Сьогодні стане нас більше. Я піду, дізнаюсь і прибіжу, щоб сповістити вас. (Пішла).

Перший брат. О, сестро!..

Другий брат. Навіть небо не змогло одняти у неї вроди і залишило, щоб поглибшати її смуток.

Перший брат. Смуток!?

Другий брат. А ти певен, що вона радіє своїй вроді і жде молодого „прекрасного лицаря“ з далекого краю. Ти певен, вона не прокляла своєї вроди в перший мент, коли запримітила її!?

Перший брат. Сестра... не вміє проклинати.

Другий брат. Вона проклинає мовчки. (*Павза*). Пригадую: колись вона сиділа і шила біля вікна. І хто тільки проходив мимо, вертав ся назад і дивив ся, вражений красою, і не міг одірвати очей від неї, доти, доки вона не вставала і не показувала свого горба... І коли б ти бачив ту огидливість, з якою одвертались від неї і швидко проходили далі, ти вибіг би з хати, щоб їх подушити!..

Перший брат. Вона не помітила?!

Другий брат. Помітила... Вона кожного разу помічала і усміхалась тихо і лагідно, як усміхається той, кому буває ніяково за другого.

Перший брат. Я був певен, що вона могла тільки усміхатись.

Другий брат. Я теж певен, що її душа в той час розривалась на шматки від люті і прокльонів. (*Павза*).

Вона як мрія, вона як сірена, на-пів людина, на-пів гидка потвора, яка може викликати лише чуття гидоти. В ній наче втілилось само життя, прекрасне і гидке, ніжне, як колискова пісня матері, страшне, як злочинство, огидливе, як страховище.

Перший брат. Хто може знати—на віщо вона прийшла в жите і що вона принесла для його.

Другий брат. Що *воно* принесло для неї.

Перший брат. Скарби свої воно положило їй глибоко в душу і сховало від наших очей.

Другий брат. Коли-б могла, вона-б вирвала їх і кинула йому з прокляттям!..

Третій брат (*входить*). Я лежав на канані, і до мене долітали ваші слова. Досить! Більше не говоріть: можна голову розбити об стіну... Зараз прийде сюди наш батько; я не хочу, щоб він бачив нас такими і зв'язував наш смуток з тим, хто сьогодні вперше вгледів сей світ.

Перший брат. О, Бога ради, заховайте ваш смуток і не вразіть ним старого батька. Ви не уявляєте—як йому тяжко буде бачити нас сьогодні такими. Від роспуки він обірве своє сиве волосе.

Другий брат. Я зціплю зуби і буду сміятись.

Перший брат (*до другого*). Я благаю тебе, мій брате,—будь мудрий, будь спокійний, як в тихім сні.

Третій брат (*до другого*). Ти так колись умів володіти собою.

Другий брат. Як і ти... (*Павза*).

Третій брат. Досить! Келихи повні через край, а в серцях у всіх у нас туги ще ціле море. Нікуди лити! (*з нафосом*). Сьогодні однією калікою збільшить ся на світі. Збільшить ся на землі одним нещасним. Вина! вина я хочу!

Перший брат. Вина?

Другий брат. Ви-на...?

(*Іде в свою кімнату і вертаєть ся з вином*).

Се вино двадцять років чекало мого весілля... Але й сьогодні воно буде не зайве! Давайте справимо наше свято! Таке свято, щоб само небо заколихалось над нами! Давайте вискалим свої зуби і плюнемо непереможним сміхом в саме жите! Вина! Ми ніколи не пили,—сьогодні пемо, пемо за наше... щасте! Кожний має право випити хоча єдиний раз за себе! О, хіба на наших спинах не лежить більше ваги, ніж на других? І чи ми не несемо її не менш гідно, як інші. *(Виймає бокали і наливає вином)* Давайте зустрінемо батька весело і безжурно! Щоб не розірвалось його серце, а сама радість засміялась в його очах! О, хіба ми не дужі, і чи батько не має права пишати ся нами!?

Другий брат. Правда! Випемо за силу нашу, ха-ха-ха- за міць непереможну! *(Третій і другий брати беруть келихи)*.

Другий брат *(до першого)*. Пий брате! Смуток і радість пополам!

Третій брат. До дна!

Другий брат. До дна! *(Всі чокають ся і пють)*.

Сестра *(входить)*. Вітаю вас з братом!!

Другий брат. Здоровий? каліка?

Сестра. Каліка...

(П а в з а).

Сестра. Та у вас бенкет!? Справжній бенкет! Зараз ввійде сюди батько, — о як він зрадїє, коли угледить нас веселими!

Третій брат. Випємо сестро!

Сестра. З охотою, з охотою...

Третій брат. Випємо за горбача, за брата! Він не покинув нас, він прийшов поділити наше горе! За його! До останньої краплини за його. (*Всі пють*).

Сестра. Яке міцне вино.

Другий брат. Воно, сестро, нас не міцнійш!

Третій брат. Тепер я піднімаю келих за сестру! За нашу прекрасну сестру! В очах її небо, в очах її сонце і квітки! А скільки примиря в її очах!.. примиря!.. За сестру! за тебе, сестро! (*Пють*).

Сестра. Я пю за жите! За його радощі і муки! За вічно нову його казку! Я пю за людину, що вічно блукає в її зачарованих лісах. Зрікається відпочинку, щоб ступити крок вперед і упасти на віки. А лісам, а казці і кінця-краю немає... За жите! за людину. (*Пють*).

Другий брат. Моє слово! Я теж пю за жите!

Перший брат. Як хорошо! ти теж пеш за жите?

Другий брат. Так, я пю за нього (*павза*).

Що єсть жите? Карнавал! Найбільший успіх мають на ньому блазні! Що єсть жите?—агонія! Тут блазні були-б потрібні, але їх власні вуха ховають кривляння, а жарти їх гинуть в хрипінні! (*павза*). Я пю за Хама! Великого, вічного, дужого! Він найсильніший!—Хто зрозумів жите і стис його в своїх руках? Він, ситий, глухий і жорстокий!

Він найкраще зрозумів, що душа прикута до тіла, що крила полетять, коли дозволить тіло. Невеликі крила у Хама, але вони не зрадять йому, не впаде він і не розібеться. (Павза). Коли думки сплять наш мозок, і муки розірвуть серце, і ми, каліки, дотліватимем в могилі, Хам останеться на землі і, здоровий, продовжить жити! І знову в його дітях загоряться думки і запалять мозок. І знову забються серця в муках і агонії. За Хама! (Пе).

Перший брат. (До другого). Ти п'яний, брате! Ха-ха-ха! Хама умірають: колись вони, як дракони, житимуть лише в казці.

Другий брат. Аби жило двоє—один буде Хамом. (Наливає вина і підносить четвертому братови). Се—вино! Коли все випито, люде п'ють вино!

Перший брат. (Одхиляє руку брата з чаркою). Годі! Музики! я хочу музики! Грай брате!

Третій брат. Струни порвалися...

Другий брат. (До першого). Я казав, що страждання кінчаються, і там, де кінчаються страждання, починаються прокльони.

Перший брат. Музики! я хочу музики! Грай ти, сестро. Заграй свій „таночок“. Я щасливий, щасливий... до краю!..

Сестра. Ти хочеш? я заграю! Я буду грати. Я хочу, щоб усім було весело. Я заграю вам свій „таночок“.

Перший брат. Грай, сестро! ми будемо танцювати. Ми ніколи не тацювали. Нам сьогодні весело. О, хіба нам не весело! Нам страшенно весело!

Другий брат. Ха-ха-ха! Страшенно!

(Сестра виймає із футляра скрипку і налагоджує її).

Третій брат. Зараз прийде батько. Треба зустріти його радісно!

Другий брат. Музикою!.. Ха-ха-ха! Музикою!

(Сестра починає грати простий, наївний танець. Брати злегка в такт пританцьовують, захоплюють ся, беруть ся за руки і починають танцювати.—Той брат, що весь час сидів, як статуя, встає, дико регочеть ся, ляскає в долоні і починає плигати. Входить батько, з жахом в очах спинається на порозі і падає).

ЗАВІСА.

	Стор.
Злотна нитка	3
Тихого вечора	13
Осінь	27
По дорозі в Казку	39
На свій шлях	79
При світлі ватри	91
Танець життя	101

ДОЗВОЛЕНІ ДО ВИСТАВИ:

„ТАНЕЦЬ ЖИТЯ“—

від 24 іюня 1913 р. за № 8667.

„ОСІНЬ“—

від 28 февр. 1913 р. за № 3492.

„ПРИ СВІТЛІ ВАТРИ“—

від 12 ноября 1913 р. за № 17196.

„НА СВІЙ ШЛЯХ“—

від 12 ноября 1913 р. за № 17197.

„ТИХОГО ВЕЧОРА“—

від 2 янв. 1914 р. за № 991.

Право перекладу автор зазначає собі.

Handwritten text in Cyrillic script, likely a list or index, written on aged paper. The text is arranged in vertical columns, with some entries appearing to be crossed out or faded. The handwriting is cursive and somewhat difficult to decipher due to the age and style of the script.

Handwritten text in Cyrillic script, continuing the list or index from the left page. The text is arranged in vertical columns, with some entries appearing to be crossed out or faded. The handwriting is cursive and somewhat difficult to decipher due to the age and style of the script.

W 202
6

6-

1084

6-00

29 vi. 6y

